

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XII.

Číslo 5.

December 2014

K vianočným sviatkom prajeme Vám

- veľké oči,
aby ste videli každodenné zázraky,
- veľké uši,
aby ste vedeli načúvať druhým,
- veľké nosy,
aby ste vycíňovali tie správne príležitosti,
- veľké zuby,
aby ste sa vľádali prehryzť cez problémy,
- veľké brucha,
aby sa do nich zmestili mamine maskrty,
- veľké nohy,
aby ste pobehali všetky krásne miesta na svete,
- veľké ruky,
aby ste nimi podržali tých, ktorí to budú potrebovať,
- veľké prsty,
aby ste dokázali oddeliť plevy od zrna,
- a veľké srdcia,
aby sa do nich vošli všetci, ktorých ľúbite.

Praje redakcia Bystrického permona

NÁVRATY KU KRÁĽOVNEJ

Hovorí sa, že návraty bývajú ťažké. No tento raz to tak nie je. Našťastie. Návraty ku kráľovnej Alžbete - populárnej a obľúbenej Sisi, má však svoje dôvody.

Ako viete, ešte v júli bol pred Medeným Hámrom odhalený jej pamätník v parčíku, ktorý bol svojho času vysadený na jej pamiatku. Všimaví ľudia si naň pomaličky zvykajú, občas tam dá niekto kytičku kvetov a naposledy tam horeli aj sviečky. Ako dobre. Kultúrne-historická pamiatka mesta Banská Bystrica dáva o sebe vedieť, že je tu a v budúcnosti treba s ňou rátať. A to celkom vážne.

Len pár krokov od parčíka za cestou, po dlhom čase, oživa aj iná historická pamiatka, ktorá dala mestu slávu a kde sa rád vracal veľikán palety a štetca Dominik Skutecký. Medený Hámor. V tejto chvíli nevieme, aké predstavy má o znovuoživení celého areálu nový majiteľ pán H., tuším z Nemecka, ale inak domáci rodák.

Ale architekti pracujúci na diele nás presviedčali, že to bude úplne super. No a ja som ich upozornil, že je tam súvislosť parčíka a budúceho nového areálu. Čoskoro sa tam má začať pracovať, tak teda, tešme sa, lebo by tam mala byť po dokončení areálu pomerne veľká frekvencia pohybu ľudí.

Lenže ani to ešte nie je všetko. Máme totiž aj ďalšiu, neuveriteľne dobrú správu. Archívy pri ich dôkladnom

bádaní pomaličky odkrývajú svoje tajomstvá. A aké je to tajomstvo?

Nuž, kráľovná Alžbeta tu nie je sama. Z archívnych materiálov sme sa dozvedeli, že aj na predmestí, v Uľanke, je pamiatka na kráľovnú Alžbetu. A je to malá, ale krásna aleja, ktorá bola tiež vysadená v roku 1898 na večnú pamiatku zavraždenej kráľovnej.

Je zachovaná takmer v kompletnom stave, medzi potokom a cestou, priamo v strede obce, oproti domu Šimona Jurovského. A div sa svete, vďaka predminulým komunálnym voľbám bol priestor upravený, vydláždený a vybudovaný aj múrik od potoka. Vtedy to však ešte nikto netušil, čo sú to tam za stromy a aká vzácnosť tu tróni. Perfektnému areálu tak chýba už len jediné: umiestniť tam pamätnú tabuľu s portrétom kráľovnej Alžbety a byť hrdý na svoju históriu. A tak ďalšia kultúrohistorická pamiatka obohatí naše mesto. Nuž, návraty bývajú ťažké. Našťastie, teraz to tak nie je!

redakcia

Bystrického Permona

POVEDZME ČÍNE, ŽE SI HUDECA CTÍME.

Citát z článku redaktora večerníka Xinmin HUANG Weimínga po návrate do Šanghaja v júli 2013:

„Hudec je legendou šanghajského sveta architektúry, avšak ako tento geniálny architekt vyrastal, aké mal skúsenosti v Európe, to u nás v Číne nie je veľmi známe. Hneď, ako sme vstúpili na pôdu Banskej Bystrice, obklopila nás tamojšia atmosféra pokoja a spokojnosti.

Našou prvou zastávkou bolo jeho prvé dielo vo Vyhniach, ktoré navrhol a postavil ako 20-ročný – jednoduchá, a predsa skvostná kaplnka. Bola postavená r. 1913 a zdá sa, že dnes nie je používaná, pôsobí trochu schátrane. V tichosti stojí na strmom svahu, v okolí sú ihriská a kúpalisko. Sivočierna strieška, špicatá ako čarodejnícky klobúk, má niečo z gotickej tajomnosti, a spolu s klenutými dvermi a oknami prispieva k nežnosti a teplu tejto drobnej budovy.

Žiaľ, toto je jediné dielo, ktoré po sebe Hudec na Slovensku zanechal, ale to mu ešte pridáva na vzácnosti. Avšak keď sme sa pýtali ďalej, zistili sme, že tento kostolík nielenže nemá názov, ale nebol ani len zrenovovaný. Takto sa správať k drahocennému historickému dedičstvu, to je určite nepochopiteľné pre nás, čo sme zvyknutí na čínske „opraviť staré tak, aby stále vyzeralo autenticky“ či „zbúrať a postaviť odznova“.

Na druhý deň prichádzame na pozvanie primátora Banskej Bystrice na radnicu. Zaujímavé je, že aj tunajší primátor pozná veľkosť Hudecovho vplyvu v Šanghaji, a tak celý rozhovor takmer pripomína tematickú konferenciu o Hudecovi. Keď som prehovoril: „Verím, že Hudec by sa mal stať symbolom mesta Banská Bystrica, a môže byť využitý v rámci slovenského turizmu a kultúry,“ všetci súhlasne pokývali hlavami, a neskôr pani Klára vďačne poznamenala, že som jej hovoril zo srdca, a mňa šokovala láska, ktorú táto historička umenia vložila do výskumu Hudeca.“

Škoda, že takýto šok zatiaľ nezapôsobil na ľudí, ktorí sa majú starať o budúcnosť nášho mesta. Vybudovať budúcnosť z minulosti je totiž reálna, kde takáto minulosť existovala. Mesto Banská Bystrica dostalo od svojho rodáka, architekta L.E.Hudeca neoceniteľný ale žiaľ doteraz neocenený a nepoužitý kapitál.

Životné dielo L.E.Hudeca, vytvorené v Šanghaji, je v Číne chránené a postupne rekonštruované. Zo strany Číňanov, hlavne Šanghajčanov, bol prejavý záujem o spoznanie jeho rodného mesta na Slovensku, ktoré je prepojené so životom ním uctievaného architekta, jedného zo zakladateľov architektúry ich moderného veľkomesta. Ale môže tu vzniknúť permanentný dialóg s čínskou stranou aj po ekonomickej stránke a k podpore kultúrnych, vzdelávacích a charitatívnych projektov.

Po piatich rokoch sporadického záujmu o túto tematiku je nutné vytvoriť predpoklady pre realizáciu dlhodobej koncepcie ochrany dedičstva L.E.Hudeca. Jej záruka môže byť v spolupráci mesta s neziskovou organizáciou CALEHno, založenou v roku 2012. (Centrum architekta L.E.Hudeca.) Táto môže zabezpečiť spojenie odborných znalostí, výskumu, odborných kontaktov a grantových možností neziskovej organizácie s možnosťami diplomatických a oficiálnych stykov mesta, začlenenia do jeho cieľov ekonomickeho rozvoja, do základných cieľov turistického ruchu, rozpočtových možností ako aj jeho

reprezentácie. Predkladaný návrh koncepcie sa týka hlavne mesta a regiónu Banskej Bystrice, má však celoslovenský a medzinárodný dosah. Táto koncepcia mala byť predložená zastupiteľstvu MsÚ v júni 2013, bolo to však odložené na druhý polrok 2014. Ale do konca volebného obdobia k tomu nedošlo.

Návrh koncepcie ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva L. E. Hudeca v Banskej Bystrici:

1. Zpracovanie koncepcie ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva L.E.Hudeca do cieľov rozvoja mesta - PHSR, Koncepcie turistického ruchu, Koncepcie rozvoja kultúry, a d.

2. Sprítomnenie existencie L.E.Hudeca v meste - pamätné tabule, pomenovanie ulice (na vhodnejšom mieste ako Belveder), revitalizácia a realizáciou priestoru parku pred MsÚ ako Pamätného parku L. E. Hudeca na základe medzinárodnej súťaže (námet odsúhlasený Kultúrnou komisiou ako aj Komisiou pre rozvoj v roku 2014, realizácia v rokoch 2015 - 2018 a d.)

3. Zabezpečenie starostlivosti o hnutelné pamiatky diela a života L. E. Hudeca v meste (komunikácia s majiteľmi, sledovanie stavu, návrhy a spolupráca pri označení informačnou tabuľou) s odbornou pomocou zo strany CALEHU a Pamiatkového úradu v Banskej Bystrici. Tieto miesta budú cieľom turistických návštev.

4. vytvoriť (buď vo vlastnej kompetencii alebo jednaním s inou inštitúciou alebo organizáciou) potrebné priestorové možnosti pre predstavenie života a tvorby L. E. Hudeca spôsobom multimedialnej a interaktívnej inštalácie, pre možnosti prednášok a premietaní a priestoru pre plnenie všetkých cieľov neziskovej organizácie CALEHno. (výskum, dokumentácia, vzdelávanie, tvorivé činnosti).

Odborná garancia: CALEHno.

5. Zohľadnenie v zadaní na vypracovanie Plánu centrálnej mestskej zóny (pamätný park L.E.Hudeca, zvýšená ochrana ochrannej zóny MPR - Skuteckého ulica), ochranné pásma NKP, týkajúce sa budov rodiny Hudecovej.

Poradná činnosť a spolupráca- CALEHno

6. vytvoriť spoluprácu s inštitúciami a organizáciami, ktoré sa týkajú daného cieľa a osobnosti Ladislava Hudeca na Slovensku aj v zahraničí MsÚ - Ministerstvo zahraničných vecí SR, Vláda SR, Konzulát SR v Šanghaji, Veľvyslanectvo SR v Číne, Veľvyslanectvo Číny v Bratislave, Slovenské veľvyslanectvo v Budapešti, Hudec Memorial Hall Šanghaj, Veľvyslanectvo Maďarska v Bratislave, Ministerstvo kultúry SR, OOCR Banská Bystrica, ŠVK Banská Bystrica a d.

CALEHno - Hudec Kultúrális Alapítvány Budapest, ÚSTARCH SAV Bratislava,

FA STU Bratislava, SAS Bratislava, ŠVK Banská Bystrica, rodinní príslušníci rodiny Hudec, OÚ Vyhne, Pamiatkový úrad Bratislava, Pamiatkový úrad Banská Bystrica, ÚHA Banská Bystrica a d.

7. podporovanie odbornej a prípravnej práce CALEHno z podporných fondov MsÚ, uzavrieť Zmluvu o spolupráci .

Je to široký okruh otázok, nevynímajúc oblasť vzdelávania, publikačnej činnosti, ďalšej výskumnej a tvorivej práce.

Zatiaľ je pokrok v tejto veci skromný. Prvou vecou je pochopiť jej dôležitosť a realnosť.

Klára Kubičková, Centrum architekta L. E. Hudeca

TURISTICKÁ DESTINAČNÁ KARTA STREDNÉ SLOVENSKO

OOCR Stredné Slovensko v treťom roku svojej činnosti spúšťa od 1. 1. 2015 pilotný projekt pod názvom „TURISTICKÁ DESTINAČNÁ KARTA STREDNÉ SLOVENSKO“.

Hlavná myšlienka tohto projektu je vytvárať maximálne výhodné podmienky pre návštevníka destinácie z hľadiska nakupovania ubytovacích, stravovacích, športových, kultúrnych a zábavných služieb v destinácii STREDNÉ SLOVENSKO.

Turista si bude môcť destinačnú kartu zakúpiť v informačných centrách v Banskej Bystrici, Zvolene, Sliaci, v zazmluvnených hotelových recepciách a vo vybraných športových strediskách cestovného ruchu. Cena destinačnej karty bude 3 eurá a jej platnosť nebude časovo obmedzená. Držiteľ karty obdrží špeciálne zľavy v zazmluvnených ubytovacích, stravovacích, športových, kultúrnych a zábavných zariadeniach. Funkcia karty bude spíňať:

- benefičný program
- garantované zľavy
- špeciálne sezónne zľavy
- vernostný systém

- štatistický program
- verifikačný program
- bonusový program

Karta bude napojená na internetový portál, kde si držiteľ môže aktuálne zistiť zľavy a program všetkých zábavných, kultúrnych, športových a iných dôležitých turistických udalostí zaujímavých pre návštevníka regiónu. Všetci zazmluvnení dodávatelia, ktorí budú zapojení do projektu, získajú online aktívnu prezentáciu ich spoločnosti a ich produktu cestovného ruchu, návštevník získa komplexné informácie o portfóliu ich služieb. Dodávatelia budú vybavení bezplatným snímačom karty, ktorý im poskytne OO CR STREDNÉ SLOVENSKO. Aktívne napojenie na portál bude okrem zliav klientovi pripisovať bonusové body, pre OOCR bude sledovať štatistické dáta, ktoré budú slúžiť na aktívny marketing na trhoch CR. Celkový cieľ realizácie tohto projektu je zvýšiť návštevnosť regiónu, predĺžiť dĺžku pobytočných dní, zvýšiť čerpanie lokálnych služieb a v neposlednom rade aj zvýšiť zamestnanosť v regióne.

Ladislav Monček, výkonný riaditeľ OO CR STREDNÉ SLOVENSKO

www.centralslovakia.eu

TEMPLÁRI NA POHRONÍ?

„Non nobis Domine, non nobis, sed nomini Tuo da gloriam.“ Heslo templárov, stredovekého duchovného rytierskeho rádu z čias krížových výprav. História vzniku a vývoja rádu je venovaných viacero publikácií. Z toho dôvodu len stručne zopakujem základné fakty. Rád templárskych rytierov bol založený r. 1118 - 1119 na zabezpečenie pútnických ciest v Svätej zemi. Rád spočiatku sídlil neďaleko miesta, kde stál jeruzalemský chrám. Na základe bojových zásluh a vernosti pápežom nadobudol rád privilégia a majetky takmer po celej Európe. Počas existencie rádu templári boli činní aj v oblasti stavitelstva a bankovníctva. Po páde Akkonu a strate východných území preniesli fažisko svojej činnosti na západ. V r. 1307 prikázal francúzsky kráľ Filip IV. so súhlasom pápeža templárov uväzniť, mnohých mučili a upálili. Neskôr rád vo Francúzsku a v celej Európe rozpustili.

S templármi sa spájajú mnohé legendy a teórie. Sú známe údaje o začiatkoch a činnosti rádu v okolitých krajinách, Čechách, Rakúsku a Poľsku. V Uhorsku templári založili svoju rádovú provinciu, podľa niektorých autorov ich pozval kráľ Gejza II. (1141-1162). Templári údajne pôsobili aj na Slovensku. Dobové pramene zaznamenávajú účasť templárov v bitke pri Slanej r. 1241. R. 1312 sa pri Rozhanovciach zrejme aj bývalí templári v radoch johanitov zúčastnili najväčšej rytierskej bitky uhorského stredoveku. Podľa tradície templári postavili a vlastnili hrady a kláštory na Považí, Orave, v Liptove, Turci, na Pohroní, Spiši, v Šariši či Gemeri. Zmienky o údajnej prítomnosti templárov u nás možno nájsť v dielach M. Bela, A. Mednyánszkeho a niektorých starších slovenských historikov.

Na území dnešného banskobystrického kraja sa s tradíciou o templároch stretávame v prostredí obcí Slovenská Ľupča, Sklené Teplice, Vyhne, Ilija a mesta Banská Štiavnica.

Templárom údajne patrila stredoveká hrad a dnes už zaniknutý kláštor v Slovenskej Ľupči, čo však nekorešponduje s najnovšími výsledkami výskumu. Pokiaľ sa týka obce Vyhne, pri svojej návšteve obce r. 1995 som sa v staršej obecnej kronike dočítal, že budova sladovne sa raduje od templárov zo 14. stor., keď pôvodne tu bola ich manžeria - kláštor, z ktorého sa dlho zachovala klenba bývalej kaplnky a podobne i miesto oltára. Po templároch budovu a majetok prevzali johaniti, po nich mesto Banská Štiavnica. Templári tu mali aj pivovar s podzemnými pivnicami. Podľa literatúry je obec Vyhne písomne doložená r. 1326. Medzi tunajšie architektonické pamiatky sa radí objekt sladovne ako pôvodne kláštorná budova zo 17. stor. späť s jezuitmi. Ešte prednedávnym pivovar Steiger Vyhne odvodzoval svoje založenie od templárov, ako vôbec najstarší slovenský pivovar (1473). V blízkej obci Sklené Teplice sa tradícia o reholi templárov, sídliacej v stredoveku na hrade, zachovala doposiaľ. Tento názor podporoval aj známy kňaz, archeológ a múzejník Andrej Kmeť. Obec som navštívil v r. 1995, obecna kronika vtedy nebola napísaná, údaje som zistil z informačnej tabule vo vstupnej časti kostola a od miestneho občana. K sklenotepickému Pustohradu sa viaže povest Červený mních a panna Agáta. K tomu treba uviesť, že o templároch ako o červených mníchoch, podľa kríža na ich bielom plášti, hovoria viaceré ľudové povesti. Zmienú povest zachytil Ján Domasta vo svojej zbierke povestí o hradoch. Pre obe obce, Vyhne aj Sklené Teplice, je typické a spoločné to, že sa nachádzajú v údolí bokom od hlavnej cesty a prítomnosť liečivých prameňov. Na tento fakt je potrebné brať zreteľ v súvislosti s tradíciou o templároch respektíve o johanitoch v Piešťanoch. Ako zaujímavosť možno uviesť, že v kúpeľoch Sklené Teplice sa prednedávnym predstavil projekt Žilinský kraj templárov. Templári údajne pôsobili aj v Banskej Štiavnici. Na mieste, kde teraz stojí Starý

zámok, bol vraj kedysi kláštor, ktorý obývali červení mnisi - rytieri. Uvedené sa možno dočítať u už spomenutého Jána Domastu a tiež u Ľudovíta Janotu v rovnomennej povesti v zbierke historických povestí o slovenských hradoch. Tradícia spája templárov aj s románskym kostolom sv. Egídia v Iliji pri Banskej Štiavnici, zrejme z dôvodu unikátneho vstupného portálu a existencie staršej stavby - pustovne.

Na území Slovenska je nesporné doložená prítomnosť iných cirkevných a duchovných rytierskych rádov, a to rytierov Božieho hrobu (krížovníkov), johanitov a rádu nemeckých rytierov. Cirkev tvorila významnú súčasť života stredovekej spoločnosti. Nemožno opomenúť, že cez územie Slovenska (Uhorska) a susedných krajín prechádzali

účastníci krížových výprav. Pôsobenie krížakov spája tradícia aj s dejinami jedného z najznámejších hradov stredného Slovenska, s viglašským zámkom. Podľa kremnického archivára M. Matunáka, autora práce o viglašskom zámku z r. 1904 a iných starších autorov, sa založenie zámku spája s krížiakmi v 13. storočí. Z tohto údaje nie je zrejme, o ktorý rád ide. V súvislosti s tradíciou o templároch u nás existuje aj názor, podľa ktorého predstava o vlastníctve templárov mohla vzniknúť z legendy o ich mučeníctve rozšírenej v 18. storočí.

K zaujatiu definitívneho stanoviska k prítomnosti templárskych rytierov na našom území chýbajú historikom hodnoverné listinné dokumenty. Je však isté, že legendy o ich pôsobení u nás sú

niečím, čo dotvára históriu daných miest.

Radoslav Mandalík

Literatúra:

Domasta, J.: Povesti o hradoch II. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969.

Janota, Ľ.: Slovenské hrady III. Bratislava: Columbus, 1996 (fotoreprint 1. vydania z r. 1935).

Jesenský, M. - Matula, P.: Po stopách templárov na Slovensku. Bratislava: Goralina, 2008.

www.muzeum.sk.

www.templar.szm.com.

AKÝ JE PÔVOD CHÝREČNÉHO NÁZVU KREPÁŇ?

Bystričanov je možné všade vo svete spoľahlivo identifikovať podľa používania irečitého výrazu krepý alebo krepáň, ktorý sa nikde inde nepoužíva. Je to vlastne nadávka s významom hlúpy alebo sprostý. Už ako chlapcovi mi výtalo v hlave, ako asi táto nadávka vznikla, až kým mi otec neposkytol zaujímavú informáciu, ktorá by to mohla objasniť. Na banskobystrickom hlavnom námestí sa kedysi konali týždenné trhy, na ktoré privážali gazdovia svoj tovar na konských povozoch. Mesto pre ich kone obstarávalo obrok, ktorý sa vo vrecku prevesil koňovi cez hlavu a ten ich potom pokojne prežúval. Tieto vrecká na obrok sa volali kreptúchy a osoby, spravidla pochádzajúce z najnižších vrstiev spoločnosti (spodiny), ktoré s nimi manipulovali, vraj nazývali krepáni.

Ivan Janovec

DREVORUBAČI A UHLIARI V LESOCH BANSKEJ BYSTRICE

Túto zaujímavú tematiku podrobne preskúmal, spracoval a v rovnomennej knihe publikoval historik Oto Tomeček. Pre obohatenie našich čitateľov prinášame teraz v stručnom prehľade najdôležitejšie poznatky z tejto vynikajúcej publikácie doplnené drobnými poznatkami autorov článku.

Rozvoj baníctva a hutníctva v lesoch banskobystričského chotára podmienil aj vznik uhliarstva a drevorubačstva. Pre činnosť hút bolo totiž potrebné drevné uhlie, ktoré sa vyrábalo z tvrdého, ale aj mäkkého dreva. Podľa nálezu kamenných mlatov v oblasti Španej Doliny, ktoré sa používali na drvenie rudy, možno dokladovať intenzívnu banskú činnosť už pred 4000 rokmi. Špania Dolina tak patrí k najdôležitejším lokalitám ťažby v praveku. Doklady o nepretržitej ťažbe od pravku do stredoveku však zatiaľ chýbajú. Rozmach baníctva a hutníctva v 13. a 14. storočí a s tým spojený vznik a rozvoj osídlenia v Starohorských vrchoch súvisí s príchodom nemeckých hostí, ktorí priniesli so sebou nové techniky dobývania a spracovania rudných surovín. Prevratným bol prechod z povrchovej ťažby na hlbinnú, ktorá na Španej Doline pretrvala až do roku 1888.

Spočiatku sa huty budovali v blízkosti šácht a štôlní, kde sa ruda ťažila, neskôr pri nedostatku dreva na výrobu drevného uhlia sa huty presúvali do nižších polôh, kde bol dostatok dreva a aj vodný zdroj. Obvyčajne bolo takéto umiestnenie výhodné v dolinách, kde sa stretávali vodné toky. Ešte pred vznikom thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti boli taviace (šmelcovacie) huty v Banskej Bystrici, Balážoch, Harmanci, Jelenci, Starých Horách a vo Vyšnej Revúcej. V Bystrici bola zároveň aj rafinačná (šplajsovacia) huta na potoku Bystrica. V dobe najväčšieho rozmachu baníctva, počas existencie thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti vznikli nové moderné taviace huty v Harmanci a na Starých Horách a nové rafinačné huty v Moštenici a v Tajove.

Pri všetkých hutách vznikli hutnícke osady obývané nielen hutníkmi, ale aj drevorubačmi a uhliarmi. Takto vznikli osady Baláže, Moštenica a Vyšná Revúca. Špania Dolina, Rychtárová a Piesky sa stali prevažne baníckymi sídlami, Staré Hory mali charakter banícko-hutníckeho sídla. Nové osady vznikali aj na cestách spájajúcich Banskú Bystricu s Turcom (dnešný Dolný Harmanec), Liptovom (Dolný Jelenec) a s mestom Kremnica (Tajov). Zánikom hút v Harmanci a Jelenci sa charakter predtým prevažne hutníckych osád zmenil na drevorubačsko-uhliarske osady. Existencia huty v Tajove podmienila vznik špecializovanej uhliarskej osady Kordiky.

Uhliari spočiatku nebývali v stálych sídlach, ale sa presúvali z miesta na miesto, čo bolo zapríčinené extenzívnym spôsobom ťažby v lesoch. Až Maximiliánov lesný poriadok z roku 1565, ktorý zavádzal nový spôsob ťažby dreva, podnietil prechod na usadlejší spôsob života, vznik trvalých sídel. Podľa tohto poriadku sa drevo malo ťažiť od vyšších polôh k nižším, od vzdialenejších k bližším a malé stromčeky (semenáče) sa mali nechať, aby sa les mohol prirodzene obnoviť.

Najstaršie drevorubačské osady sú doložené v roku 1607 v okolí Brezna a to Beňuš, Osrblie, nejaká osada v blízkosti Kamenistého potoka a Čierny Hronec (takto boli ešte v druhej polovici 18. storočia, keď vznikla farnosť Čierny Balog, označované v cirkevných matrikách Brezna všetky už existujúce balocké osady). V starohorskej oblasti sú v roku 1618 doložené mená uhliara Donovala a uhliara Bulu, podľa ktorých boli neskôr pomenované osady. Mená ďalších uhliarov sa spomínajú v r. 1621 v súvislosti so sťažnosťami správcu Likavského hradu, ktorí kosili lúky likavského panstva. Boli to Jano Chladný, Gregor Černý, Matej Černý, Tobiáš Chladný-Randuška a Tobiáš Hajabáč. Kubo Čunderlík a Mišo Černý si dokonca postavili domy v Korytnici, čo bolo tiež na území likavského panstva.

Podľa historika banskobystričského lesníctva Júliusa Bartáka bolo v teraz už neznámych dokumentoch v starohorskej oblasti v roku 1626 už 10 uhliarskych osád, v ktorých pracovalo 21 uhliarov. Súpis uhliarskych osád existuje až z roku 1652, keď kráľovská komisia prešetrovala stav

lesov s cieľom odstrániť nedostatky, a to aj v lesoch na Horehroní. Získané poznatky sa potom uplatnili pri tvorbe Maximiliánovho lesného poriadku. V Starohorskej oblasti bolo zaznamenaných 15 uhliarskych sídel. Boli to: Horná Korytnica (Mišúty), Stredná Korytnica (Donovaly), Dolná Korytnica (Mistriky), Kypťová (Sliachany), Horná Pavlová (Môce), Dolná Pavlová (Jergaly), Nad Rybníkom (Štubne), Pri Rybníku (Motyčky), Horný Jelenec, Prašnica, Rybô, Dolný Jelenec, Turecká a Haliar (zanikol, alebo splynul so Starými Horami). Osady Dúvodné (pri Jergaloch) a Bully pravdepodobne ešte neexistovali. Podobne aj zaniknutá osada Kunst, ktorá vznikla na trase špaňodolinského vodovodu, kde bola prečerpávací stanica (v blízkosti osady Bully).

Jozefínska evidencia obyvateľstva z roku 1787 zaznamenala už 19 drevorubačsko-uhliarskych osád. V starohorskej oblasti pribudla Dolná Turecká, Horný Jelenec, Valentová a Hanesy. Posledné dve boli pomenované po krstných menách zakladateľov. Zaniknutá malá osada Fajfiar

bola vzdialená od Starých Hôr štvrtinu hodiny chôdze. Malá Turecká (pod Dolnou Tureckou) mala len dva domy. Bachlačka bola medzi Horným Jelencom a Valentovou a zrejme dostala meno podľa jej obyvateľa Vachláča. Bukovec, ktorý dostal pomenovanie od bukoveho lesa, dal zase svojim obyvateľom meno Bukovčan. Najmladšou osadou, ktorá bola najskôr uvádzaná ako časť osady Bully, sa stala Polianka, ktorá jediná nemala vlastný zdroj vody, ale ňou pretekal špaňodolinský vodovod, ktorého replika (malá časť) sa nachádza na Polianke pri kaplnke. Po zániku špaňodolinského vodovodu bola na Polianku privedená voda z prameňa Pod javorom a mechanickým zariadením zvaným „trkáč“ bola vytlačaná z Bullov do vyššie položenéj Polianky. Toto

Milier druhý deň po zapálení - Správa ŠL Staré Hory - 1. polovica 20. stor.

zariadenie slúžilo až do 70. rokov minulého storočia, keď bol mechanický pohon nahradený elektrickým čerpadlom.

Okrem spomenutých osád existovala aj staršia banícka osada Potkanová (Ratzengrund), kde boli aj stupy na drvenie a premývanie rudy a ústia tu dedičná Ferdinandova štôlna. V blízkosti Harmanca sa nachádzala aj osada Andrášová, pravdepodobne banícka, ktorá bola filiou banskobystričskej farnosti.

Drevorubači, uhliari, baníci i hutníci boli zamestnancami Kráľovskej banskej komory, ktorej najvyšším predstaviteľom bol komorský gróf so sídlom v Banskej Štiavnici. Ako komorskí zamestnanci dostávali väčšinou úkolovú mzdu, mali však nárok v čase choroby na liečbu komorským lekárom, lieky a v čase invalidity tiež dostávali príspevok od komory i z bratskej pokladnice (svojpomocné organizácie). V starobe mali nárok na províziu (penziu), ktorú takisto dopĺňala bratská pokladnica. Podobne dostávali províziu vdovy a nedospelé siroty komorských zamestnancov. Okrem platu mali komorskí zamestnanci nárok na naturálne pôžitky, ako drevo na kúrenie, opravu obydli, právo kosiť lúky, pásť na nich dobytok, nákup obilia za pevne stanovené ceny a možnosť využívať vodné mlyny na Motyčkách, pri Dolnom Jelenci, na Novom Svete, v Riečke, Skubine a na Králikoch.

V harmaneckých osadách bola odlišná situácia, keďže osady nepatrili banskej komore, ale rôznym ťažiariským spoločnostiam. Spočiatku hutnícke sídlo v Hornom Harmanci zmenilo svoj charakter na drevorubačsko-uhliarske sídlo. Aj v Dolnom Harmanci, ktorý bol prevažne baníckym sídlom po zániku huty prevládol počet uhliarov a drevorubačov. Harmanecké osady zásobovali drevom Banskú Bystricu a pilu v blízkosti Dolného Harmanca, ktorá po veľkej povodni v roku 1853 zanikla, lebo jej zariadenia boli veľmi poškodené.

Čo sa týka národnostného zloženia mená komorských zamestnancov napovedajú nemecký a slovenský pôvod. Samozrejme, niektoré sa poslovenčili tak isto, ako aj národné povedomie ich nositeľov. Nemecké priezviská súvisia s príchodom nemeckých hostí alebo pracovníkov z Tirolska, Štajerska, Korutánska a Salzburgu, ktorí boli v rámci dvorskej

BANSKÁ BYSTRICA A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE V ROKOCH 1848 – 1849

ČASŤ 3

Na jar 1849 sa približovala ruská armáda, ktorú požiadal o pomoc rakúsky cisár František Jozef I. v boji proti maďarským povstalcovi. Stoliční predstavitelia vyzvali obyvateľov ku „križiackej“ výprave proti Rusom. V polovici júna sa dokonca objavila výzva k Slovákom, aby sa „udatne a neohrožene postavili proti Rusom a povstali do muža. Podarilo sa nabiť Rakúšanov, podarí sa premôcť aj otrockých Rusov, bojujúcich bez oduševnenia.“ Táto výzva, začínajúca básňou Povstaňte národové! Bůh jest s námi! vyšla v slovenčine tlačou Filipa Macholda. Koncom júna sa už celkom otvorene hovorilo o ozbrojenom protiruskom povstaní pod vedením krajinského komisára Benického. Ten zas varuje všetkých, ktorí by s Rusmi sympatizovali a v prípade ruského príchodu do stolice ich hodlá zajať ako rukojemníkov. Sám túto deklaráciu (v nemčine) čítal z koňa pred domami podozrivých.

Po ukončení verbovania domobrany na boj proti postupujúcim ruským jednotkám, zaslal Ľudovít Benický správu o stave Zvolenskej stolice i postavení Rusov uhorskému ministrovi vnútra. V meste sa hlásili k slovu protiruské nálady v odmietavom až nevráživom tóne – to však bola záležitosť len maďarskej stoličnej a mestskej vrchnosti, spolu s bohatým patriciátom.

Keď Rusi vstúpia 7. júla do Banskej Bystrice, nezdržia sa dlho. Spolu s nimi prichádza aj slovenské dobrovoľnícke vojsko pod velením poľského dôstojníka Henrycha Lewartowského. Ruské jednotky pokračujú ďalej na juhozápad, cez Zvolen smerom na Banskú Štiavicu. V Banskej Bystrici sa k slovu opäť dostával slovenský živel, nie však v politickej a administratívnej sfére.

Po bitke pri Világoši (obec Siria v dnešnom Rumunsku) 13. augusta 1849 bola maďarská revolúcia porazená. Slovenské požiadavky, ktoré už v tej dobe nemohli byť uskutočniteľné už neboli ani aktuálne. Nastupujúci politický režim ministra vnútra Alexandra Bacha, tzv. neoabsolutizmus, ustanovil na území Uhorska vojenskú diktatúru a nemčinu ako úradný jazyk v celej monarchii. V úradnom styku bola v slovenských

stoličiach síce povolená slovenčina, no tento ústupok považovali slovenskí dobrovoľníci i národní buditeľia len ako omrvinku zo sľúbených právomocí, ktoré pre svoj národ žiadali (o. i. autonómna správa). Slovenčina bola zavedená aj do ľudových škôl ako vyučovací jazyk, dokonca sa objavila na niekoľkých stredných školách (čo nie je prípad banskobystrického evanjelického gymnázia).

Nová stoličná i mestská správa sa ujala s nápravou škôd spôsobených revolúciou. Zachovala sa nám aj správa o prepustení mestského právnik a hlavného notára pre účasť na povstaní, čo svedčí o zmenených pomeroch v prospech slovenského národného a obrodeneckého hnutia. Napriek neskorším nezdarom a dočasným úspechom slovenskej inteligencie (tej banskobystrickej tiež), rok 1849 predsa len posunul hranice vnímania slovenských národných myšlienok. Medzitým však ešte v roku 1850 prebiehali výsluchy obyvateľstva z dôvodu obvinení vo veciach panslavizmu a vlezradných myšlienok ospravedlnenia kvôli údajnému nadŕžaniu slovenskému živilu.

Slovenský živel (napriek svojej rastúcej sile) bol teda neustále v ohrození a len s vonkajšou pomocou mohol byť v meste Banská Bystrica naozaj pevne ukotvený. To sa však postupne podarilo dosiahnuť až v matičných rokoch.

Milan Georgievski

Literatúra:

KOVÁČ, J. – SCHOLTZ, P. (eds.): Banská Bystrica. Sborník prác k 700. výročiu založenia mesta. Martin 1955.

RAPANT, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. Diel IV. Letná výprava. Časť 1. Dejiny. Bratislava 1963.

RAPANT, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. Diel IV. Letná výprava. Časť 2. Dokumenty. Bratislava 1961.

RAPANT, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. Diel IV. Letná výprava. Časť 3. Dokumenty. Bratislava 1961.

Pokračovanie zo strany 4.

komory presúvaní na naše územie. Zápisy mien banskými pisármi alebo úradníkmi, ktorí robili súpisý osád a obyvateľov, však nemôžeme považovať za presné, keďže išlo o ľudí, ktorí sa stretali s menami obyvateľov vo výnimočných situáciách, nie každodenne. Tak napr. zápis mena Čunderlík ako Schinderling (bolehlav) nepovažujú autori článku za možný pôvodný variant mena Čunderlík. Jednoznačne sa meno zapisovalo v cirkevných matrikách ako Tsunderlik, Csunderlik (-lig), i Czundrlik, či Zunderlig. Posledné dve verzie poukazujú na vznik mena z nemeckého ZÜNDER, t. j. palník, milier, roznečovač, čo by bolo v súlade s najstaršou doloženou profesiou Čunderlíkovcov - uhliarstvom. Čunderlíkovci boli veľmi rozšíreným rodom. Len v jednej uhliarskej osade Rybô bolo v rokoch 1720 - 1755 20 manželských párov Čunderlíkovcov, ktorým sa rodili deti. Najstaršia v cirkevnej matrike doložená Katarína Czunderlička sa narodila pred rokom 1600, lebo zomrela v januári 1697 ako 100-ročná. Bola obyvateľkou osady Rybô. Veľmi rozvetvené rody museli pre lepšiu identifikáciu používať prídomky. V 1. polovici 19. stor. len Čunderlíkovci používali až 38 prídomkov. Z niektorých sa časom stali priezviská. Podobne je možné zistiť vývoj a zmeny jednotlivých ďalších priezvisk, ich písomnú i zvukovú podobu len podrobným štúdiom hlavne cirkevných matrik. O možnej pôvodnej domovine Longauerovcov a Murgašovcov podľa zistení bádateľa zahraničných archívov M. Longauera bola zmienka v článku o Jozefovi Murgašovi v 1. č. Permona t. r.

O náboženskej štruktúre obyvateľstva v starohorskej doline a pohnutých časoch reformácie a protireformácie v celej oblasti sme písali v článku „O Španej Doline trochu inak“ v 3. č. Permona z r. 2008.

Výroba drevného uhlia suchou destiláciou - karbonizáciou - bol vlastne proces zuhoľnatenia dreva za obmedzeného prístupu vzduchu. Miliere - mile sa stavali na vopred pripravenom, rovnom a suchom mieste, najčastejšie vo vyššie položených oblastiach od mája do jesene. V zimnom období sa chystalo drevo, preto boli uhliari zároveň drevorubačmi. Osobitná profesia - povozníci - dovážali drevo na miesto pálenia a vypálené

drevné uhlie odvážali do hút. Z vysoko položených polôh sa drevo približovalo suchými (rízne) a mokkými (fludre) šmykmi. Na Horehroní sa drevo po priblížení splavovalo a výroba drevného uhlia bola okrajovou záležitosťou. Až počas pôsobenia Jozefa Dekréta Matejovie vo funkcii hlavného lesmajstra sa začalo páliť uhlie z odpadového dreva, ktoré zostalo v lese po ťažbe. Táto metóda výroby menej kvalitného uhlia sa nazývala „košíkovanie“. Výskyt mien uhliarov z Kordík v tomto období na Čiernom Balogu napovedá, že Kordičania učili Baločanov uhliarskemu remeslu.

Drevo do miliera sa stavalo okolo 1-3 stredových kolov, medzi ktorými bolo raždie na zapálenie. Okolo kolov sa do kužeľa naukladalo drevo a celý milier sa obložil zeminou, listím, čečinnou, aby sa do miliera zvonku nedostával vzduch. Milier sa mohol zapalovať odspodu, pripraveným kanálom z guľatiny, ktorý viedol od stredového kola na obvod miliera, čo bol slovenský spôsob zapalovania, alebo sa zapaloval zvrchu, alebo zospodu podľa nemeckého spôsobu (vtedy sa stavali vyššie miliere). Taliansky spôsob zapalovania len zvrchu sa nehodil pri pálení drevného uhlia v lesoch, hoci bol najúčinnjší, pretože pri tomto spôsobe sa stavali miliere obrovských rozmerov. Po rozhorení a predhriatí miliera sa uzavrel spodný otvor a približne o 2 hodiny aj

vrchný otvor, nazývaný čiapočka. Keď zhruba o 36 hodín prestal z miliera stúpať dym, milier sa polial vodou a nechal zuhoľnať. Aby sa oheň celkom uhasil, milier sa nakoniec natrel mazanicou. Až po úplnom vychladnutí sa milier rozobral. Dĺžka celého procesu závisela od veľkosti miliera, druhu použitého dreva i poveternostných podmienok v dobe pálenia. Celý proces trval od 4 do 20 dní.

Stopy uhliak a miest, kde stáli miliere, môžeme vidieť aj dnes, hlavne v jarnom období, keď krtkovia svojou usilovnou činnosťou vynesú na povrch zvyšky drevného uhlia a prachu. Zohnite sa pri prechádzke a naberte do ruky „čiernu zem“ a zistíte, že je to vlastne uhlie. Spomeňte si pritom na tvrdú prácu tých, po ktorých tieto stopy ostali.

Eva Furdíková a Vlado Bireš

Milier

KOMORSKÝ GRÓF JÁN DÚBRAVICKÝ A BANSKÁ BYSTRICA

S každým mestom sú spojené osudy ľudí, jednotlivcov, rodín i celých rodov. Medzi osobnosti, ktoré v minulosti ovplyvňovali dianie v slobodnom kráľovskom a banskom meste Banská Bystrica, patrila aj komorský gróf Ján Dúbravický. V 16. stor. stál na čele banskej a mincovnej komory so sídlom v Kremnici, obvod ktorej zahŕňal veľkú časť územia dnešného Slovenska. Ako komorský podgróf, neskôr komorský gróf vykonával povinnosti zodpovedajúce tomuto postaveniu. V niektorých záležitostiach konal v mene samotného panovníka. Jeho životným osudom na pozadí niektorých významných udalostí z dejín Banskej Bystrice sú venované nasledujúce riadky.

Život Jána Dúbravického je životom uhorského šľachtica na rozhraní stredoveku a novoveku. Zažil časy mieru i vojny, priateľstvá i nehody, vrcholy i pády. Mozaiku jeho životného príbehu možno poskladať zo stručných zmienok najmä v staršej odbornej literatúre. Ján Dúbravický pochádzal zo zemianskeho rodu, ktorého sídlom bola od pol. 15. stor. dedina Dúbravica v bývalej Zvolenskej stolici (dnes okr. Banská Bystrica). Jeho otec Mikuláš Dúbravický bol v r. 1507-1508 podžupanom Zvolenskej župy a nechal postaviť kaplnku (kostol) sv. Žofie v Dúbravici. Zvolenským podžupanom sa r. 1536 stal aj Jánov brat Ladislav Dúbravický. Po otcovej smrti bol spoluvkonávateľom jeho závetu. Mal chrániť matku Martu Thuránovú a svojich vtedy ešte neploletých súrodencov.

R. 1510 pápež Lev X. na žiadosť Jána Dúbravického udelil kaplnke v Dúbravici, postavenjej jeho otcom, 100-dňové odpustky. Po rodičoch zdedil viaceré majetky, resp. majetkové podiely v Dúbravici. Spočiatku zrejme hospodáril na svojom majetku, v listinách vystupuje ako účastník právnych vzťahov. Oženil sa s Helenou Kováryovou, ktorá dostala do vena majetky v Hontianskej župe a inde. Mali spolu päť detí, troch synov a dve dcéry. Majetky, ktoré Ján Dúbravický zdedil, resp. získal, boli neskôr príčinou rôznych majetkovo-právnych sporov so susedmi, ale aj s vlastným príbuzenstvom.

Ján Dúbravický bol vzdelaným človekom, v listinách je označovaný aj ako „literatus.“ V r. 1525 - 1526 (počas vlády Ľudovíta II.) bol Ján Dúbravický komorským podgrófom. Mal na starosti vedenie agendy kremnickej komory. Súčasne bol pizetárom ostrihomského arcibiskupa Ladislava Zalkana, pričom dozeral na kvalitu pri razbe mincí. Pri vzbure baníkov na jar 1525 proti faktorom thurzovsko-fuggerovskej banskej spoločnosti spoločne s mestskou radou Banskej Bystrice, zvolenským kastelánom Matejom Hanyim a zástupcom Zvolenskej stolice Jurajom Mičinským vystupuje ako sprostredkovateľ sporu. Bola uzavretá dohoda, podpísaná v budove radnice. Išlo o udalosť predchádzajúcu ozbrojenému vystúpeniu baníkov v r. 1526.

V zložitom pomoháčskom období, keď malo Uhorsko dvoch kráľov, stredoslovenské banské mestá stáli na strane kráľovnej Márie, vdovy po Ľudovítovi II. a jej brata Ferdinanda I. Obaja panovníci, Ferdinand I. rovnako aj Ján Zápoľský, sa snažili získať, resp. udržať pre seba bohaté banské mestá. Samotný Ján Dúbravický bránil kremnickú komoru (a mincovňu) pred kráľom Jánom Zápoľským a jeho prívržencami.

V r. 1537 sa spomína meno Jána Dúbravického pri pokuse o vytvorenie konfederácie magnátov, šľachty Zvolenskej župy, kapitánov zvolenských hradov, sedem banských miest, komory a faktora mediarskeho podniku na zachovanie všeobecného pokoja a obranu pred stúpcami kráľa Jána Zápoľského a lúpežnými feudálmi. Oporou konfederátov malo byť vlastné vojsko, na ktoré mala Banská Bystrica (podobne ako Kremnica a Banská Štiavnica) prispieť sumou 200 zlatých. Podľa mandátu kráľovnej Márie, datovaného 20. 10. 1537 v Bruseli, obranou a dozorom nad banskými mestami bol neskôr poverený barón Krištof von Thurm spoločne s komorským podgrófom Jánom Dúbravickým. R. 1537 na základe poverenia kráľovnej Márie nastupuje Ján Dúbravický po grófovi Bernardovi Behaimovi na čelo kremnickej komory a začína vykonávať povinnosti nájomcu komory. V stredoslovenskej banskej oblasti sa nachádzali tzv. vennie majetky uhorských kráľovien. Z toho dôvodu plnil nariadenia kráľovnej Márie a neskôr kráľa Ferdinanda I.

Ďalšou udalosťou v dejinách Banskej Bystrice, s ktorou sa spája aj meno komorského grófa Jána Dúbravického, je spor mesta s thurzovsko-fuggerovským mediarskym podnikom. Tieto spory mali rôzny predmet a trvali často dlhé roky. Problematike sa venoval I. Graus vo viacerých štúdiách uverejnených v Historickom časopise.

Ján Dúbravický zo svojej pozície vystupoval v spore, ktorý sa týkal získavania kovu zo starých banských a troskových odvalov. Právo si uplatňovali obe strany. V rámci sporu dochádzalo k sťažnostiam, intervenciám, bezpráviu či krivdám na ujmu ťažiarov. Komorský gróf poznal situáciu v banskom revíri. V prospech mesta referoval aj kráľovským komisárom. V mene kráľovnej Márie a kráľa Ferdinanda I. vydal dočasné povolenie na ťažbu pre banskobystrických mešťanov.

Ako vplyvný muž mal Ján Dúbravický nepochybne mnohých priaznivcov (k nim sa zaraďuje napr. Mikuláš Oláh, neskorší ostrihomský arcibiskup), ale aj nepriateľov, čo sa prejavilo obvineniami za jeho života i po smrti. Na sklonku života sa na svojom majetku v Dúbravici istý čas venoval banskému podnikaniu. Úrad komorského grófa vykonával do 14. 7. 1541. V tom istom roku, krátko po odstúpení, zomiera.

Po manželovej smrti sa Helena Kováryová znovu vydala, a to za Benedikta Apponyiho, hľadajúc zrejme ochranu pre seba a svoje deti. Ako vdova následne čelila niekoľkým žalobám a súdnemu konaniu. A tu niekde sa končí naše rozprávanie o životných

Radoslav Mandalík

osudoch jednej z postáv minulosti.

Z LITERATÚRY:

Benkó, I.: A Dubraviczai Dubraviczky család XVI. században. In: Turul, 30, 1912 (preklad).

Križko, P.: Z dejín banských miest na Slovensku. Bratislava 1964.

Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnica 1928.

Ratkoš, P.: Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525-1526. Bratislava 1963.

Kostol sv. Žofie v Dúbravici

Kastiel v Dúbravici

ČEPIEC V PREMENÁCH ČASU

Počas dlhodobého vývoja odevu vo všetkých vrstvách spoločnosti jednotlivých národov patrilo významné miesto pokrývke ženskej hlavy. Jej variabilnosť ovplyvňovalo mnoho faktorov ako sú geografické, hospodársko-sociálne a kultúrne podmienky. Nemalou mierou sa na tomto procese podieľala aj migrácia obyvateľstva, kontakty v obchode, súdobá móda či administratívne zákazy a nariadenia.

Historický, ikonografický, archívny pramenný materiál a umelecké diela sú zdrojom údajov, ktoré od najstarších dôb dokumentujú spôsob úpravy hlavy žien. Avšak väčšina týchto prameňov sa dotýka vyšších spoločenských vrstiev a s ich vplyvom v ľudovom odevu sa stretávame so značným časovým oneskorením. Nosenie čepca, resp. zavíjanie – pokrývanie hlavy ako znaku vydatej ženy, je známe u všetkých Slovanov. Literatúra uvádza, že slovanské dievča sa stane hneď ženou toho, kto jej, prostovlasej, hodil pri stretnutí šatku na hlavu. Nosenie čepca bezprostredne súvisí s obradom čepčenia, ktoré sa konalo pred koncom svadby alebo krátko po nej. Začepčená slovanská žena po vydaji nesmela už nosiť dlhé vlasy, alebo nepokryté, ale zakrývala si ich zvláštnym „rúskom“ rôznych tvarov. Čepčenie, typické pre slovanské svadby, pretrvávalo i tam, kde sa iné obrady vytrácali zo života ľudí.

V polovici 14. stor. sa na nemeckom, poľskom a českom území sformoval a nosil typ čepca známy pod názvom kruseler. Pozostával z niekoľkých vrstiev škrobeného plátna, vytvárajúceho okolo tváre volány. V 2. polovici 14. stor. bol zas v oblúbe čepiec zvaný česká kukla. Tento čepiec tesne priliehal k hlave, okolo tváre bol nazberaný alebo lemovaný iným materiálom, v zadnej časti so zvlneným okrajom siahajúcim po pleciah.

V 15. stor. na území Slovenska pretrvávajú čepce kruseler, v Čechách sa stretávame s rohatými čepcami. V európskej móde zo 16. a 17. stor. sa stretávame s veľkou variabilnosťou v pokrývkach ženskej hlavy. Podľa historických prameňov si v 17. stor. vydaté ženy z vyšších vrstiev pokrývali hlavy čepcami z drahých textílií s náročnou výzdobou čípkami, perlami, granátmi a inými šperkmi. S pribúdajúcim vekom ženy upúšťali od drahých materiálov a náročnej výzdoby a na čepce nosili ovinuté podviky.

Nižšie vrstvy sa snažili priblížiť odevom vyšším vrstvám. Svedčia o tom zachované nariadenia a súpisy cenností z 18. storočia, ktoré presne vymedzovali druh a farebnosť materiálu,

výzdobu odevných súčastí podľa jednotlivých vrstiev obyvateľstva. Zákas skvostu (luxusu) z r. 1723, vzťahujúci sa na obyvateľov Banskej Bystrice, podrobne opisuje zakázané druhy materiálov a uvádza aj sankcie v podobe pokút. Okrem iného banskobystrickým ženám z najnižších vrstiev bolo zakázané nosiť šité či zlatom a striebrom pletené čepce. Odievanie vyšších vrstiev na Slovensku sa uberalo dvoma smermi – uhorským a nemeckým. Vysoká uhorská šľachta sa pridžala módy cisárskeho dvora, zatiaľ čo stredná a nižšia vrstva nosila uhorský odev. Meštianstvo v jednotlivých mestách sa prikláňalo k nemeckej alebo uhorskej móde.

Kruseler

Od začiatku 19. stor. v mestskom prostredí nosili čepce len príslušníčky staršej generácie najmä doma. Von uprednostňovali čepcovité klobúky charakteristické pre obdobie empiru a biedermeieru. Tieto čepce sa vyznačovali bohatou výzdobou, kovovou výstužou, prípadne uväzovaním pod bradou.

Pred 18. storočím nachádzame ojedinelé údaje o odevu ľudu. 18. a 19. stor. prinášajú omnoho viac prameňov, na základe ktorých si môžeme vytvoriť pomerne ucelený obraz o odievaní najnižších vrstiev spoločnosti. K maľbám, rytinám, písomným a iným pamiatkam prístupujú už zachované muzeálne zbierky.

Pokiaľ ide o ľudový odev v slovenskom rurálnom prostredí, účes a celková úprava ženskej hlavy počas celého vývoja predstavovala najarchaickejšie a najkonzervatívnejšie prvky, ktoré sa zachovali do polovice 20. stor. Čepiec vychádzal z tvaru účesu. Okrem ochrany a ozdoby mal takú výraznú znakovosť, ktorá jednoznačne určovala postavenie v štruktúre spoločnosti. Podľa neho je možné určiť príslušnosť ženy k národnosti. Čepiec je spoľahlivým dokladom pri určovaní odevných regiónov. Túto vlastnosť si zachoval aj vtedy, keď ostatné odevné súčasti získali nadregionálny charakter.

Jana Nahálková

Použitá literatúra:

GAZDÍKOVÁ, A. Ženské čepce v ľudovom odevu. Martin: Fontes SNM – Národopisného múzea v Martine. 1991. 120 s.

NIEDERLE, L. Rukoväť slovanských starožitností. Praha: Nakladatelství ČSAV. 1953. s. 195.

Rohate čepce

Čepcovitý klobúk

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

Pred 666 rokmi v roku 1348

► Leto – prvá návšteva kráľa Ľudovíta Veľkého, syna Karola Róberta, na Ľupčianskom zámku, vydal tu výsadnú listinu, (právo trhu pre Šárovce).

Pred 555 rokmi v roku 1459

► Richtárom Banskej Bystrice Vít Carnifex (Fleischer).
► Najstarší zachovaný písomný záznam o banskobystrickom mestskom kapitánovi.
► 6. marec – v Augsburgu sa narodil spoluzakladateľ Thurzovsko – Fuggerovského mediárskeho podniku Jakub Fugger – Bohatý. Zomrel 30. 12. 1525 v Augsburgu.

Pred 444 rokmi v roku 1570

► Richtárom Banskej Bystrice Andrej Süsmundt.
► Bol vydaný nový banský poriadok Maximiliánom II.
► 15. 9. – dostáva Pavol Rubigall do prenájmu Ľupčiansky zámok s panstvami na 5 rokov za ročné nájomné 1600 zlatých s podmienkou, aby nájomné bolo zahrnuté do úrokov kráľovej pôžičky, takže Rubigall mal platiť ročné nájomné za hrad iba 200 zlatých. Kráľ však neplatil ani úroky, ani svoj dlh (20 tisíc zlatých). Postupne dlh narástol až na 30 302 rýnskych zlatých a 21 denárov. Preto kráľ Maximilián dekrétom z 27. 8. 1572 odovzdal Ľupčiansky zámok aj s panstvom Pavlovi Rubigallovi a jeho prvorodenému synovi Teodorovi bez akýchkoľvek úrokových a iných platieb do užívania až do smrti, alebo kým sa im nevráti 30 302 zlatých a 21 denárov.

Pred 333 rokmi v roku 1681

► Richtárom Banskej Bystrice Matej Vogl.
► Kráľ Leopold zvolal krajinský snem do Šopronu, na ktorom povolil evanjelikom v každej stolici mať po dva chrámy; ktoré sa potom volali artikulárnymi. Okrem toho v hraničných a banských mestách mohli si evanjelici vystaviť von za múrmi po jednom chráme.

Pred 222 rokmi v roku 1792

► Richtárom Banskej Bystrice Ignác Ladislav Erczl
► 4. 7. v Banskej Bystrici zomiera Ján Jakub Adami (*1713 v Levoči) Náboženský spisovateľ, včelársky odborník, konrektor, rektor, ev. kňaz. Znalec matematiky a baníctva, priekopník včelárstva v Uhorsku, zvolenský senior v Banskej Bystrici 1772 – 1784, rektor ev. gymnázia 1747 – 1748 a školský inšpektor v B. Bystrici.

Pred 111 rokmi v roku 1903

► Mešťanostom (richtárom) Banskej Bystrice Július Cesnak.
► Dominik Skutecký prijatý do zväzku mesta.
► Zavedenie ústredného nízkoťlakového parného kúrenia do Kapitulského kostola.
► Pomenovanie upraveného Hronskeho nábrežia menom mecenáša na Stadlerove nábrežie.
► Stavba obilného skladu pri valcovom mlyne v Dolnej ulici.
► Výstava rožného statku v Banskej Bystrici.
► Zalesnenie spodnej časti Urpína.
► Založenie Mestskej verejnej knižnice - schválené stanovoy.

Dušan Jarina

MICHAL KÖNIGSBERGER – BANSKOBYSSTRICKÝ BANSKÝ PODNIKATEĽ

Ťažbu a spracovanie kovov v Banskej Bystrici koncom 15. storočia charakterizuje nízka rentabilnosť. Prechod k hlbinej ťažbe nebol náročný len na odvodňovanie bani, ale tiež na hutníctvo, nakoľko vyťažené kovy mali nové zloženie a vyžadovali novú technológiu spracovania. Ďalej treba brať do úvahy doznievanie vlády Mateja Korvína a nástup Jagelovcov na uhorský trón. Špecifická je aj situácia v zložení banskobystrických banských podnikateľov. Štefanom Jungom sa v roku 1466 končí nadvláda starousadlíkov. Nová generácia zastúpená Langom, Kuncovičom a Kolmanom neodolala tlaku hornonemeckého kapitálu prichádzajúceho cez Budín do Banskej Bystrice prostredníctvom Ernsta, Mühlsteina či samotného panovníkovho syna Jána Korvína.

Ťažba rúd sa prevádzkuje nielen v okolí Banskej Bystrice, ale posúva sa smerom na východ: Slovenská Ľupča, Ľubietová, Bukovec, Jasenie, Brezno, Jarabá. Ťažiar sa spájajú do konzorcií, napriek tomu hlbinná ťažba vyžaduje viac ako doterajšie skúsenosti a obmedzený finančný kapitál. Banskobystrických starousadlíkov presvedča o nových metódach ťažby a spracovania kovov v okolí Banskej Bystrice levočský rodák a krakovský mešťan Ján Thurzo (1437-1508). Pochopil, že okrem invencie je do banskobystrického baníctva potrebná obrovská peňažná hotovosť, ktorú Thurzo našiel u augsburských Fuggerovcov.

Priamym účastníkom tohto zápasu je podnikateľ Michal Königsberger. Z pramenných archívnych materiálov sledujeme osudy banskobystrického mešťana, člena magistrátu a v roku 1489 aj banskobystrického richtára. Pozoruhodný je záznam z roku 1469, ktorý pod menom Michal Königsberger uvádza kremnického komorského grófa. V doteraz prístupných banskobystrických písomných záznamoch sa M. Königsberger v B. Bystrici uvádza od roku 1481 až po jeho smrť v roku 1505. Matej Bel, biskup Ipolyi a M. Skladaný hľadajú pôvod M. Königsbergera v Novej Bani. Biskup Ipolyi ide ešte ďalej a stotožňuje rodinu M. Königsbergera s rodinou, ktorá vystupuje v účtovnej knihe mesta z roku 1382 pod menom Monte Regis. Dušan Jurkovič kladie korene M. Königsbergera do Augsburgu na „Weinmarkt“ do susedstva rodiny Jakuba Fuggera, kde v dome svojho otca Juraja prežil Michal svoju mladosť.

Svadba s Margarétou ho pravdepodobne priviedla do Banskej Bystrice. Tu sa v priebehu času stal majiteľom dvoch domov Niederhausu - Dolného domu, domnievame sa, že ide o dom č. 5 na Námestí SNP, a Oberhausu - Horného domu.

Parcela Oberhausu v 15. storočí siahala až po vtedajšie hradby pri Hrone. Majetkom M. Königsbergera bola tiež náprotivná strana dnešnej Kapitulskej ulice, kde stál v tom čase majer s hospodárskymi budovami. K jeho pozemkovému vlastníctvu prináležalo aj rozsiahle územie medzi Majerom a Šalkovou. Spolu s Benediktom Glöcknitzerom vlastnil kolmanovský majetok: bane, huty, lesy s patričnými zariadeniami na Pieskoch, ktorý obaja majitelia tak zadžili, že ho museli odstúpiť veriteľovi - Jánovi Thurzovi. Ten vlastníkom vyplatil zostatkovú sumu 2100 zlatých a zamestnal ich vo funkcii správcov majetku. M. Königsberger ďalej vlastnil baňu na zelenú farbu (farbfluse) v Ľubietovej a stál na čele podnikateľského konzorcia vlastníaceho banské polia v Jarabej pri Brezne, podnikal v údolí Ľupčianskeho potoka a na Starých Horách. Už v čase Thurzovsko-fuggerovskej mediárskej spoločnosti (1494 - 1548) vykúpil majetok nesolventných banskobystrických podnikateľov po ich smrti. V roku 1499 Kuncovičov, od vdovy a jej synov. O dva roky neskôr Mühlsteinov, od jeho manželky a syna Juraja (dom, poľnosti, baňu na „zelenú farbu“ na Pieskoch a dom v Budíne). Spolu s nehnuteľ-

nosťami prechádza pod jeho správu aj kaplnka Božieho Tela a sv. Ondreja vo Farskom kostole. Od Ondreja Kolmana za 650 zlatých kupuje role, lúky a rybníky. Svedkom pri kúpnej zmluve medzi O. Kolmanom a M. Königsbergerom bol jediný vlastný syn M. Königsbergera Ján, altárnik kaplnky Božieho Tela a farár špitálskeho kostola Sv. Alžbety. Nemalé finančné prostriedky získal M. Königsberger z podielu v obchode s kovmi.

Hlavný zdroj bohatstva však treba hľadať v prenájme kolmanovských bani od Thurzovsko-fuggerovskej mediárskej spoločnosti. Obaja nájomcovia B. Glöcknitzer a M. Königsberger za obdobie rokov 1495 - 1505 dostali od Thurzovsko - fuggerovskej mediárskej spoločnosti spolu 450-tisíc zlatých, čo bola horibilná suma. Treba však od nej odpočítať prevádzkové náklady, napriek tomu čistý zisk pre oboch podnikateľov bol mimoriadne vysoký.

Michal Königsberger bol dvakrát ženatý. Po smrti prvej manželky Margaréty sa oženil s dcérou Mikuláša Kolmana, v tom čase vdovou Benignou Krausovou, matkou syna Juraja z predchádzajúceho manželstva, ktorého si M. Königsberger osvojil a menoval ho hlavným dedičom.

Juraj spravoval otcov majetok z Oberhausu a neskôr sa stal faktorom Thurzovsko-fuggerovskej mediárskej spoločnosti. Jeho odchod z B. Bystrice bol vynútený „príchodom“ reformácie do mesta. Keďže nemienil konvertovať, po smrti svojej matky odchádza za manželkou do Augsburgu. Krátky čas býva v dome svojho otca a ako pán z Hegnebergu v roku 1523 zomiera bez priamych dedičov.

Banskobystrický majetok Juraja Königsbergera zdedil jeho bratanec Jakub Kraus, ktorý si ho dlho neužil.

Zanechal vdovu a dcéru. Vdova sa vydala za CH. Siebenbürgera a slečna Anna zas za Jána Breumela. Obaja boli právni zástupcovia Juraja Krausa a vykonávatelia jeho poslednej vôle. Ján Breumel sa stal dôstojným nástupcom Michala Königsbergera, keď bol zvolený v rokoch 1515, 1518, 1524, 1526, 1533 za banskobystrického richtára (pisomné pramene ho uvádzajú aj pod menom Greimel). Ján mal synov Antona, Jakuba a dcéru, ktorá sa vydala za Sebastiana Pribitzera. Jánove deti sa tak stali nepriamymi nástupcami Michala Königsbergera v Banskej Bystrici a píšú vlastnú kapitolu.

Michal Königsberger - bohobojný muž, štedrý donátor, ochranca chudobných sa stal legendou ešte počas svojho života.

1. Dom stál pôvodne na rozhraní Námestia SNP a Kapitulskej ulice. Počas baníckej revolty v rokoch 1525 - 26 vzbúrenci dom podpálili. Úplne vyhorel počas vpádu Bočkajových vojsk do mesta v roku 1605. Dnes na tomto mieste stojí diecézny kostol Sv. Františka Xaverského. Predtým, za čias Michala Königsbergera, bola súčasťou jeho domu kaplnka Sv. Jána Krstiteľa. (viď fotografiu)

2. Ondrej Kolman bol synovcom známeho banskobystrického podnikateľa druhej polovice 15. storočia Jána Kolmana. V priestoroch bývalej kolmanovskej huty, v roku 1496, vyrástol medený hámor pre potreby vznikajúcej TFMS na objednávku Jána Thurzu. Ondrejovi sa v banskom podnikaní nedarilo. Zbankrotoval. Úspešnejší sa stal na radnici, kde zastával funkciu mestského notára, člena mestskej rady a v rokoch 1516 a 1519 aj funkciu richtára.

Pokračovanie príbehu o Michalovi Königsbergerovi, donátorovi cirkevných a svetských stavieb v B. Bystrici, pokračuje druhou časťou, ktorú si čitatelia nájdu v publikácii autora Korene medeneho mesta, ktorá vyšla koncom roku 2014 v druhom, rozšírenom vydaní.

Jozef Ďuriančík

Na tomto mieste stál dom M. Königsbergera

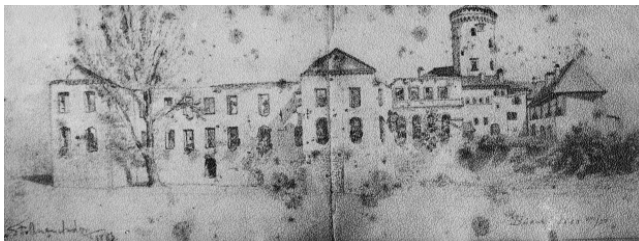
Z TVORBY ANDREJA STOLLMANNA POČAS VOJENSKÉHO CVIČENIA V ROKU 1883

Vojenčina v mierových časoch je niekedy zábavná. Zázitky sú poväčšine, a najmä po uplynutí rokov, vcelku priaznivé. Tak to bolo zrejme aj v zašlých rokoch mieru, až kým neprišli na rad útrapy vojnových konfliktov.

Zo životopisu banskobystrického učiteľa kreslenia a maliara Andreja Stollmanna (1852 - 1933) vieme, že po absolvovaní dôstojníckej školy Ludovica Academia pokračoval v štúdiách v Pešti na tzv. Kresličskej škole (skromný názov „Mintarajztanoda“ časom vystriedala Univerzita výtvarného umenia) s cieľom stať sa stredoškolským učiteľom, čo sa mu vďaka húževnatosti a talentu aj podarilo. Nevyhol sa však pravidelným vojenským cvičeniam.

Vo svojich memoároch píše o obzvlášť namáhavých a nepríjemných presunoch vojsk v plnej zbroji z B. Bystrice do vzdialených Levíc (per pedes t. j. pešo) na tamjšiu

výcvikovú základňu. Až keď bol povýšený na poručíka v zálohe, dočkal sa aj o čosi pohodlnejšieho štábného cvičenia, ktoré sa v r. 1883 odohralo v Budatíne pri Žiline.

Tu si našiel čas, aby do svojho skicára načrtnol nielen samotný Budatínsky zámok, ale aj niektorých štábných dôstojníkov - veselú to kompániu. Kresličskú zdatnosť Andreja Stollmanna demonštruje séria starostlivo vyhotovených portrétov s vtipným komentárom, z ktorých niektoré vyberáme a po prvýkrát uverejňujeme.

Zlaté mierové obdobie o 30 rokov vystriedala 1. sv. vojna, kam už namiesto poručíka Andreja Stollmanna narukovali jeho synovia Tibor (1895-1960), Karol (1897-1976) a Gustáv (1900-1998).

Andrej Stollmann

Koniec päťdesiatych a začiatok šesťdesiatych rokov bol v znamení prudkého rozmachu poézie na Slovensku, ale aj v jeho strede v Banskej Bystrici. A ak som písal o rozmachu poézie, tak nie je to tak celkom pravda. Správnejšie je hovoriť o rozmachu modernej poézie. V jednej krátkej etape tohto vývoja bola centrom práve Banská Bystrica. Teda druhým centrom, lebo prvým bola Trnava a v nej už dlhšiu dobu pútala pozornosť takzvaná „Trnavská skupina“, ktorej hovorili aj „Trnavská štvorka“.

V Banskej Bystrici sa literáti stretávali v Národnom dome a v reštaurácii Hradec. Obyčajne dvaja, traja. Málokedy ich bolo viac. Neskôr sa však centrom stretávok stala Hungária, ktorá si svoje slávne pomenovanie udržala aj napriek politickému premenovaniu, lebo to už bolo zité a dobre sa vyslovovalo.

Pred Hungáriou bol v tých časoch ešte pomerne zachovalý kvetinový sad, alebo, ako mu hovorili, parčík s fontánou, lemovaný orgovánovým stromoradiem. Hlavne na jar tu bolo radosť vyseďať a Bystričania to aj náležite využívali. Ale keď rozkvitli orgovány a ich vôňa sa šírila do blízkeho okolia, veľmi radi sa sem nastahovali básnici. Posedávali tu dlho do noci a meditovali o tom, ako zmeniť svet. Básnici na ulici. Veční to rojkovia ktorejkoľvek doby. Málokto vtedy tušil, že práve prebieha akási tichá vzbura. Vzbura svedomia. Svojho svedomia. Veď v tých časoch im redakcie a vydavateľstvá vracali ich básne a vyžadovali od nich „pokrokovú, angažovanú tvorbu“, oslavujúcu pracujúceho človeka. Ten mal byť stredobodom pozornosti, nech to stojí, čo to stojí.

V tých časoch prišiel do Banskej Bystrice vysoký, inteligentný mladý muž. Nastúpil do zamestnania a okamžite hľadal kontakty. Vyhľadával ľudí, ako to neskoršie sám hovoril, rovnakej krvnej skupiny.

BÁSNIICI NA ULICI

Písal básne, ale nebol to básnik. Nahaňal poéziu a poézia nahaňala jeho. Veľmi chcel byť niekým, ale bol len ničím. Dokonale ovládal Bibliu, ale bol ateistom. Čím viac rozmýšľal, tým viac žil z cudzích myšlienok. Krvopotne týral svoj notes poznámkami, ale ten statočne odolával. Býval veľmi kritický, aby nakoniec skonštatoval: „Mea Culpa, mea!“ (Moja vina, moja!) Tento mladý muž bol Pavol Ďurovkin. Mnohí by sa boli stavili, že je to ruský emigrant.

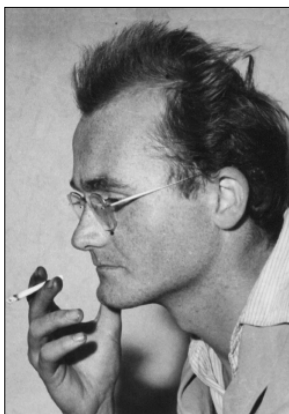
Jedného večera, v reštaurácii Hradec, pristúpil k nemu Mikuláš Kováč: „Žalovali mi na Teba, že píšeš básne.“ „Verše,“ opravil ho tento, „k básňam to má určite veľmi ďaleko.“ A tak slovo dalo slovo a stretli sa v Hungárii. Pavol Ďurovkin práve tu, v Hungárii, býval v malej podkrovnej izbičke a tá sa stala na dlhší čas epicentrom banskobystrickej poézie.

A nielen poézie. Veď sem chodili nielen básnici, hlavne Mikuláš Kováč, ale zastavili sa tu aj ďalší, služobne tráviaci čas v meste pod Urvipinom. Snáď najčastejším hosťom bol Ján Stacho, v tých časoch hádam najväčšia persóna novej slovenskej modernej poézie. Ale chodili tu i spisovatelia, veľmi často Pavol Hruš, ale i slávny bábkár Anderle. Celé to malo svoje malé tajomstvo. Pavol Ďurovkin mal výborné domáce víno zo svojej úrody z obce Ladzany, kúsok od Krupiny. A nenosil ho po litriku, ale v desaťlitrovom demižóne!

A tak, básnici na ulici v podkroví Hungárie pítvali poéziu, ako kedysi Leonardo obesencov. Ako tvoríť báseň, čo je moderna, čo je verš, čo je kostra, čo nosná myšlienka, na čo sú bodky a čiarky, čo je to rým? A na čo je? Veď toľko rýmov nemali ani v starom Ríme!

Stará Hungária má svoje tajomstvá. Škoda, že Banskobystričania o nej tak málo vedia. A žiaľ, už ani niekdajší básnici na ulici z podkrovia Hungárie nám nič viac nepovedia.

Michal Kiššimon

Pavol Ďurovkin, umeleckým menom Pavol Valent, začiatkom 60. rokov 20. stor.

HARMANECKÁ VÍZIA

V roku 1868, teda po vyrovnaní s Rakúskom sa začal prudký rozvoj výstavby železničných tratí aj na našom dnešnom území. Bola súčasťou siete, ktorá na tú dobu takmer perfektne pokryla územie celého kráľovstva. Pri zvažovaní, ktorú trať stavať prednostne, ale aj pri stavbe vedľajších tratí, vždy sa zohľadňovali náklady, teda financie. Nie vždy sa to osvedčilo, lebo lobistické maniere už aj vtedy mali svoju moc.

Veľkú dilemu musela riešiť mestská rada mesta Banská Bystrica na prelome 19. a 20. storočia. Mala sice železničné spojenie smerom na juh, teda do vnútrozemia, ale nutne potrebovala spojenie na severnú dráhu Košice - Bohumín. Boli tu hospodárske záujmy, ale v podvedomí niečo stále strašilo nejakým možným vojenským konfliktom. A v Banskej Bystrici bola veľká vojenská posádka, ktorá v prípade ohrozenia musela byť rýchlo presunutá do oblasti konfliktu. A Vrutky so svojim veľkým železničným uzlom bol ten vysnívaný cieľ.

Apropo, Vrutky. Tie sa kedysi v tejto záležitosti veľmi nespomínali. Len tak okrajovo. Totiž ten veľký železničný uzol bol naprojektovaný do priestoru obce Sučany! Sučany sa však hrdlo postavili proti tejto výstavbe s argumentovaním, že si veru svoje chudobné políčka nedajú vykúpiť! Ani nedali. Protestovali, demonštrovali a nakoniec v referende odmietli výstavbu železničného uzla. A tak bol celý projekt presunutý do katastra obce Vrutky. A mudrci zo Sučian potom chodili za prácou tam!

Keď sa v budapeštianskom parlamente prejednávala záležitosť prepojenia železničnej trate do Turca, ležalo na stole niekoľko variantov. A bolo tu niekoľko pozoruhodných iniciatív. Delegácia mesta Banská Bystrica v zložení Július Csesznák, Dr. Oszkár Petrogalli a Dr. Matej Répási

v tejto súvislosti požadovali najprv dostavať trať Krupina - Zvolen, ktorá by neskoršiu dráhu Budapešť - Vrutky skrátila o 56 km. Bola tu ešte aj ďalšia záležitosť. Pred štyridsiatimi rokmi, keď sa stavala trať Salgótarján - Lucenec, bol daný prísľub pokračovania smerom na Banskú Bystricu a napojenie sa na trať Košice - Bohumín! Nestalo sa! Ďalším krokom malo byť prestavenie trate Zvolen - Banská Bystrica na trať 1. triedy. A v konečnom dôsledku predĺžiť hlavnú trať z Banskej Bystrice do Turca a do Vrútok cez Harmanec. V Harmanci je prírodný horský priesmyk a trať by tiež nevedla úzkou dolinou, kde aj pre povozy bolo treba odstreľovať bralá, aby furmani mohli bezpečne dopravovať drevo.

Iniciatívu tu však vyvíjala aj Harmanecká papieraň, ktorá už v roku 1898 žiadala výstavbu trate Harmanec - Štubníanske kúpele, veď vzdialenosť z Harmanca do Štubne je vzdušnou čiarou len 10 km! O dôležitosti a nutnosti výstavby tejto trate bolo v roku 1909 napísaných v novinách Besztercebánya és vidéke 5 dlhých článkov. Začiatkom mája 1909 robila obhliadku budúcej trate komisia v zložení: traja inžinieri - Ladislav Görgy, Alexander Vertheimer a Jozef Jász, ďalej to boli Július Csesznák, Juraj Hudec, Dr. Oskár Petrogalli, Dr. Emil Dienesz, Samuel Gally a podnikateľ Rosenauer. Trasa tejto železnice do Štubne by sa dotkla obce Staré Hory, pri Harmaneckých papierňach by už bola vo výške 100 m a vo výške 630 m by prechádzala jedným jediným tunelom do Turca. Táto trať medzi Banskou Bystricou a Štubňou je len 49 km dlhá a je o 21 km kratšia ako navrhovaná trať zo Zvolena cez Kremnicu s desiatimi tunelmi, ktorá je 70 km dlhá.

Ministerstvom nakoniec bola schválená a postavená trať: Zvolen - Jálna - Kremnica - Pjergy - Štubňa, s desiatimi tunelmi. A na trať cez jediný harmanecký tunel sa časom zabudlo.

Michal Kiššimon

KAREL VOTLUČKA A BANSKÁ BYSTRICA

Nejedného návštevníka Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici zaujmú precízne kresby Banskej Bystrice, ktoré môžeme obdivovať v expozícii v Matejovom dome. Po bližšom preštudovaní zistíme, že ich autorom je Karel Votlučka.

Karel Votlučka sa narodil 1. októbra 1896 v Plzni. Jeho otec mal v tej dobe knižárstvo, no zo syna chcel mať staviteľa a architekta. Snom mladého Votlučku však bolo maľovanie a kreslenie. Preto odišiel do Prahy študovať na Akadémiu výtvarných umení, ktorú absolvoval v rokoch 1916 až 1920. Profesormi mu boli Ján Preissler a Vratislav Nechleba. Po ukončení štúdia sa stal žiakom legendárneho profesora Maxa Švabinského.

Progresívny umelecký vývoj mohol Votlučka sledovať a vstrebať cez bohatý výstavný program práve v Prahe. Na výstave Umeleckej skupiny v Plzni v roku 1919 bol jediný, kto v prácach evokoval priame spojenie s kubizmom. Konzervatívne plzenské prostredie však progresívnym prúdom nebolo naklonené. Kubistické prvky sú zrejme aj v jeho drobnej grafike pri tvorbe exlibris, ktorých vytvoril viac ako 250.

Veľmi kvalitná bola jeho výtvarná práca Meštianskeho pivovaru v československom pavilóne svetovej výstavy v Paríži. V 30. rokoch maľoval v Paríži a v Juhoslávii. Venoval sa ilustrácii kníh a jeho kresby boli uverejňované v mnohých časopisoch.

Po 2. svetovej vojne si Karel Votlučka obľúbil Slovensko, kde pôsobil do roku 1952. Vytvoril tu súbory kresieb rôznych slovenských miest. Vytvoril grafické listy z Jánošíkovho kraja z Vrátnej doliny. Pre mesto Trnavu vytvoril k 750. výročiu povýšenia na mesto 17 kresieb do ilustrovanej pamätnej knihy. Maľoval tiež na Morave, v Hodoníne, kde vytvoril súbor kresieb zo života T. G. Masaryka.

Známe je tiež jeho unikátne a vynikajúce dielo, súbor domových znakov pražských, plzenských, klatovských, kutnohorských a mlado-

boleslavských. Zomrel 2. júna 1963 vo veku 67 rokov v rodnej Plzni.

V roku 2011, pri 115. výročí jeho narodenia, usporiadali v malom západočeskom mestečku Přestice výstavu, na ktorej boli prezentované jeho grafiky a kresby z rôznych miest, ale aj ukážky exlibris. Výstava pod názvom „Karel Votlučka – maliar Přesticka“ zaznamenala veľký úspech. Jeho dielo však stále čaká na celkové zhodnotenie.

Ex Libris umelca

Objavené dielo Karla Votlučky

Ale vráťme sa k jeho tvorbe na Slovensku. Stredoslovenské múzeum má vo svojom fonde vyše 15 jeho prác. Mne sa náhodou podarilo identifikovať jeho prácu v suteréne jednej banskobystričkej pivnice. Táto práca bola umiestnená na latkových dverách, aby susedia nevideli, čo sa nachádza v pivnici. Myslím si však, že omnoho cennejšia vec, ako samotný obsah pivnice, bolo toto dielo od Karla Votlučky, priklincované na týchto dverách. Po odbornom zreštaurovaní si ho môj priateľ vystavil vo svojom príbytku. Je to tradičný pohľad na banskobystričský mestský hrad z konca trž-

nice a majstrovsky zachytáva farskú baštu, farský kostol a Barbakan. Z obrazu je zrejme, že vegetácia v tom období nebola tak rozbušená ako dnes, a tým pádom vynikla historická architektúra.

Pri návšteve Trnavy si môžeme práce Karla Votlučku zakúpiť aj v podobe pohľadnic, pretože vydavateľstvo FOTAR vydalo pre mesto Trnavu sériu šiestich kusov.

Prezentácia Banskej Bystrice na pohľadniciach Karla Votlučku zatiaľ absenteje. Dúfajme však, že pri najbližšom okrúhlom výročí učiní tak aj naše mesto.

Jozef Kreutz

Zn - Zinok

Možno, že keď ste sa kúpali v mori, tak ste zauvažovali nad tým, čo všetko tá voda obsahuje. Nevieť, či vám napadlo, koľko je v nej rozpusteného zinku. Na jeden liter je tam asi jedna stotina miligramu. Málo? Veru nie. Nechajme zinok v morskej vode a pristavme sa na chvíľu pri jeho názve. Tak ako mnoho iných prvkov aj tento dostal svoje pomenovanie v Nemecku. Zink je odvodený od slova zubatý alebo rohatý. Rohato-zubato totiž vyzerala hornina kalamín, z ktorej sa tento prvok v minulosti získaval.

História

Zinok ako kov bol známy už od nepamäti. Jeho čistú formu ľudia nespoznali tak ako pri medi, zlate, striebre či iných kovoch, priamo z prírody, keďže tieto kovy sa v nej vyskytujú aj v rýdzej podobe, ale v podobe zliatin a zlúčenín. Najznámejšou zlatinou bola mosadz, ktorá má široké uplatnenie a je známa od nepamäti. Baníci sa najčastejšie stretávali so zinkom v podobe minerálu sfaleritu ZnS. Ten sa u nás hojne ťažil najmä v Banskej Štiavnici.

Základné vlastnosti zinku

Čistý zinok je striebrobiely až modrobiely mäkký kov, ktorý sa na vzduchu rýchlo pokrýva šedobiely vrstvičkou oxidu zinočnatého ZnO, čím sa chráni pred ďalším pôsobením okolia. Za normálnej teploty je veľmi krehký, a preto sa musí spracovávať pri zvýšenej teplote. Reaguje so sírou, halogénmi, ale aj inými nekovmi a tiež reaguje aj s kyselinami, aj so zásadami, čiže je amfoterný.

Využitie

Zinok sa pomerne často využíva ako ochranný povlak na kovoch, najčastejšie na železe. Jeho zliatina s meďou, ako sme už spomínali, sa nazýva mosadz a s meďou a striebrom sa nazýva nové striebro. Ďalšou skupinou zliatin, ktoré majú dobré mechanické vlastnosti, sú zliatiny s hliníkom. Zinok je aj veľmi významný biogénny prvok. Je súčasťou niektorých enzýmov. Jeho funkcia v ľudskom organizme bola dlho neznáma. Telo dospelého človeka obsahuje približne 2 gramy zinku.

Nálezy v okrese

Zinok v prírode veľmi často sprevádza olovo a aj u nás je to tak. Z nášho okresu poznáme dve náleziská polymetalického charakteru, kde sa ťažil aj zinok. Prvé je v katastri obce Slovenská Ľupča. Ložisko Stráža sa nachádza na úbočí vrchu Stráž. Na ploche približne 600 x 100 m sa nachádzajú zvyšky po banských kutacích prácach. Ich hĺbka nebola veľká, dosahovala maximálne 30 m. Ďalší výskyt zinku je v lokalite Ratajová.

Druhým polymetalickým náleziskom je lokalita Drienok pri Ponikách. Na ploche približne 200 x 800 m sa nachádzajú zreteľné zvyšky po intenzívnej banskej činnosti. Kedy sa tu začalo ťažiť, nevieme, ale predpokladá sa, že baníkov sem priťahlo zlato, ktoré sa tu ťažilo už v 14. storočí. Z písomných dokladov je ťažba doložená už v roku 1604, ale už o päť rokov ju zastavili. História zaznamenala mnoho pokusov o jej obnovenie, ale všetky boli neúspešné. Posledné pokusy boli začiatkom 20. storočia. V rokoch 1957 až 1968 tu bol vykonaný intenzívny geologický prieskum, ale jeho výsledky boli tiež nepriaznivé. Hlavným prvkom, ktorý sa tu ťažil, bolo olovo. Zinok sa ťažil ako jeho verný sprievodca. Okrem týchto dvoch prvkov sa ťažilo aj striebro a spomínané zlato. Pomer obsahu olova voči zinku sa odhaduje od 5:1 do 10:1. Maximálna koncentrácia olova v rude dosahuje 20 %, ale takáto hranica je skôr ojedinelá. Maximálny obsah zinku v rude dosahuje 4 %.

Richard R. Senček

Zn
Zincum

Zinok

Neušľachtilý kov

Protónové číslo:	30
Teplota tavenia:	419.53 °C
Teplota varu:	907 °C
Hustota (20 °C):	7.14 x 10 ³ kg/m ³

Tvrdosť v Mohsovej stupnici:	2.5
Pomerná atómová hmotnosť:	65.39
Skupenstvo (pri 20°C):	pevné
Obliviteľ:	Kov je známy odbradávna.

SÍDLISKO FONČORDA

Meno sídlisku, ktoré sa začalo stavať po 2. svetovej vojne v rokoch 1948 - 1949, dala budova nazývaná po maďarsky „foncsorozó ház“ - amalgámovňa.

Táto budova stála pôvodne na okraji mesta Banská Bystrica, pretože sa tu pracovalo s ortuťou, ktorá je zdravie škodlivá. Bola postavená pri areáli striebornej huty pri Tajovskom (Štiavnickom) potoku. V predvojnovom období využíval priestory Fončordy dokonca aj 16. peší pluk, už v roku 1883 sa napríklad spomína využitie priestorov miestnej „fončordy“ (teda továrne na amalgám) ako ubytovania pre mužstvo. Pre umiestnenie práporu pluku boli neskôr postavené kasárne na západnom okraji mesta. Budova stála aj počas výstavby sídliska a keďže ju Bystričania nazývali v tej dobe Fončorda, tento názov sa začal používať pre celú oblasť za touto budovou a podľa nej dostalo meno aj novostavané sídlisko.

Najskôr sa postavili v tejto časti Banskej Bystrice na hraniciach s chotárom obce Radvaň rodinné domy pre obyvateľov vypálenej obce Kalište v období 2. svetovej vojny. Táto časť dostala pomenovanie Nové Kalište. Následne sa pristúpilo k výstavbe samotného sídliska Fončorda v podobe murovaných tehlových bytoviek. Táto výstavba bola z väčšej časti dokončená do roku 1952. Výstavba pokračovala ďalej v 60. rokoch 20.

storočia, ale hlavne po roku 1966, keď sa Radvaň (spolu s Kráľovou a Iliašom) stala súčasťou mesta. Výstavba vtedy už panelových bytoviek prešla aj na historický chotár Radvane. Ešte v roku 1968 stála budova pôvodnej Fončordy nad rybníkmi, po pravej strane cesty, kde dnes odbočujeme na futbalový štadión na

„Nová“ Fončorda

Búranie v lete 1975

Štiavnickách. Výstavba tohto sídliska bola postupne dokončená v 70. rokoch. A začalo sa v tej dobe s výstavbou ďalšieho sídliska už priamo v intraviláne samotnej Radvane. Dnes je väčšina banskobystrického sídliska Fončorda postavená na historickom chotárnom území Radvane, tu sa nachádza aj centrum Fončordy, ktorým je Kyjevské námestie. V roku 1995 došlo k zmene katastrálnych hraníc v rámci územia mesta, zrušilo sa katastrálne územie Kráľovej a stalo sa súčasťou katastrálneho územia Radvane. Zároveň sa presunula historická radvanská chotárná hranica z potoka Udrna (Radvanský potok) na Tajovský potok, čím sa v súčasnosti v rámci mesta Banská Bystrica celé sídlisko Fončorda nachádza na katastrálnom území Radvaň.

Vladimír Sklenka

ZELENÝ STROMOLEZEC

Nielen stromy vždyzelené prekypujú farbou chlorofylu aj v zimnom období. V zime, aj v lete nájdeme na stromoch iných zelených „spoločníkov“. Dobré viditeľné imelo biele najmä po opadaní listov, ale počas celého roku inú zelenú rastlinu. Dokáže sa „vyšplhať“ až do výšky skoro 15 – 20 (30) metrov. Obopína kmene stromov a aj v zime vytvára dojem vegetačného obdobia. Je ňou brečtan popínavý. Nájdeme ho na viacerých miestach v našom meste, ako napr. na stromoch na evanjelickom cintoríne. Ale, samozrejme, aj v iných lokalitách.

Brečtan popínavý (*Hedera helix*) je vždyzelenou rastlinou patriacou do čeľade aralkovitých (Araliaceae). Je to trefohorný relikv. Jeho konáre sú pomerne slabé a nesú dva druhy listov. Listy sterilných konárov sú troj, niekedy päťlaločné, zatiaľ čo listy rodívých konárov majú srdcovitý tvar. Na koncoch rodívých výhonkov sa vytvárajú okoličky žltozelených kvetov. Kvitnú iba staršie rastliny rastúce na svetlom stanovišti v septembri až októbri. Sú zdrojom peľu a nektáru pre včely, ktoré v tomto období majú ich nedostatok. Vzniknutými plodmi sú tmavomodré až čierne bobule dozrievajúce po Novom roku a vydržia až do jari. Zatiaľčo pre človeka sú jedovaté, vtákom - najmä drozdom - nerobia žiadne problémy. Treba si uvedomiť, že celá rastlina je jedovatá. Pre zber listov je optimálny čas skoro na jar - v marci až apríli. Táto plazivá a popínavá rastlina má svoj pôvod v Ázii (Kaukaz, Irak, Libanon, Malá Ázia i Európa). Jeho latinské označenie *Hedera* znamená niečo ako sedadielko, čo má naznačovať schopnosť samovoľného prilnutia k podkladu. Druhový názov *helix* taktiež pochádza z gréčtiny a vyjadruje jeho schopnosť ovíjať sa okolo podkladu, na ktorom rastie. Brečtan nie je náročný na miesto či ošetrovanie. Je schopný sa prichytiť na rôzne prírodné i umelé podklady, čo sa využíva napr. pri ozelenení domov (Anglicko), ale aj na vytvorenie náhrady za trávnik. Vysadenú plochu ozeleňuje počas celého roka. Je to typická pôdopokryvná rastlina. Na podklad sa prichytáva prísavnými korienkami s dĺžkou niekoľkých milimetrov až centimetrov. O jeho koreňovom systéme sú pomerne dosť protichodné informácie. Niektoré zdroje udávajú zakorenenie do hĺbky 4 - 10, resp. 16 cm. Na druhej strane sa tvrdí, že korene dosahujú podstatne väčšie hĺbky, čo mu umožňuje prekonať aj dlhšie obdobie sucha. Brečtan sa radí k dlhovekým rastlinám. Jeho vek môže dosiahnuť 500 rokov, v niektorých prípadoch

Brečtan popínavý, Evanjel. cintorín, B. Bystrica

sa hovorí dokonca o tisícke rokov. Je rozšírený v celej Európe a pásma jeho rozšírenia siaha od Stredomoria až po škandinávské štáty a zasahuje aj do Ázie. Z východného Turecka a Kaukazu pochádza iný druh brečtanu - brečtan kolchický (*Hedera colchica*). Vlasťou ďalšieho druhu - brečtanu kanárskeho (*Hedera canariensis*) - sú Kanárske ostrovy. Brečtan sa považuje za symbol nesmrteľnosti, priateľstva a vernosti. V antickom Ríme sa dával ako dar mladomanželom. Táto rastlina hrala významnú úlohu aj v Diogenesovom (Bakchovom) kulte. Je označovaný aj za ženský symbol, nakoľko rastlina potrebuje oporu.

Na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici sa dajú vidieť vzrastlé jedince gledície trojtrňovej (*Gleditsia triacanthos*) doslova obalené valcovitým krytom brečtanu.

Priemer tohto „obalu“ kolíše od 1,1 m po 2,6 m. Ako raritu chceme uviesť, že som našiel na jednom výhonku listy oboch tvarov (vajcovito-kužeľovité a laločnaté). Droga brečtanu obsahuje triesloviny, saponíny, organické kyseliny, jód a glykosid hederín. Účinné látky obsiahnuté v brečtane ovplyvňujú činnosť srdca a priepustnosť krvných ciest. Menšie dávky cievy rozširujú, naopak vyššie ich zužujú. Odporúča sa drogu užívať iba pod lekárske dohľadom. Droga tiež podporuje činnosť pečene a žľaz. Ďalej brečtan obsahuje hederagenín, kyselinu oleanovú, bayogenín, flavonoidy, deriváty kyseliny kávovej, poluiny a v čerstvých listoch nepatrné množstvo éterického oleja. Listy podporujú vykašliavanie, skvapalňovanie hlienov a uvoľňujú kŕče. Podľa najnovších výsledkov sa dokázal antioxidantný efekt extraktov z brečtanu. Najvyššiu aktivitu vykazuje hederín a to dokonca vyššiu ako známy vitamín E. Brečtan popínavý má lekárske využitie. Zbierajú sa listy (Folium hederaceae), ktoré sa môžu sušiť aj na slnku v tenkých vrstvách. Droga si musí zachovať pôvodnú drsnú farbu a horkú chuť. Odvar z brečtanovej drogy pomáha pri zápaloch dýchacích ciest, proti kašľu a ako pomocný liek pri pľúcnych ochoreniach. Na trhu sú rôzne prípravky z brečtanu, niektoré vhodné aj pre deti. Známe sú aj homeopatické prípravky, ktoré je možné podávať pri zápaloch dýchacích ciest, ochoreniach tráviacich orgánov, hyperfunkcii štítnej žľazy, reumatických ochoreniach a bolestiach nervového pôvodu. Na Slovensku sú v lekárňach dostupné viaceré prípravky na báze pridaním extraktu z listov brečtanu popínavého, ako napr.: Herion, Galii - Heel, Hederix S.A., Prospan, PROSPAN akut (šumivé tablety), PROSPAN (sirup), Pleumolysin a Bronchipret. Pre pestovanie tejto zaujímavej rastliny je k dispozícii plejda rôznych odrôd, vrátane tých s panašovanými listami alebo nepopínavej formy (napr. Arborescens).

Norbert Gáborčík

OCHUTNALI STE UŽ KONOPNÝ ČAJ?

Oproti minulosti sa sortiment čajov na Slovensku podstatne rozšíril. Okrem bežných čiernych a zelených čajov existuje široká paleta ovocných čajov (s pridaním chemických látok - aróm, aj bez nich), rôzne kvitnúce čaje či pečené čaje. Už sa skoro zabúda na čaje, ktoré sa pripravovali zo samozberu rôznych bylín, kvetov lipy či plodov šípky, kôry jablka a pod. Jedným zo zaujímavých a chutných čajov je čaj konopný. Pár slov o ňom.

Na úvod niekoľko slov o konope sietej (*Cannabis sativa L.*), ktorá sa na Slovensku i v okolí Banskej Bystrice v minulosti bežne pestovala. Pred pár rokmi ešte patrila k zabudnutým plodninám, dnes dochádza k recesii jej pestovania. Hneď v úvode treba upozorniť, že nejde o „trávu“, známu to marihuane (ľahká droga) pochádzajúcu z konope indickej (*Cannabis indica L.*).

Konopa je jednoročná, dvojdomá rastlina s vretenovitým koreňom, ktorý dosahuje hĺbku 30-40 cm, pri hlbokých pôdach a naplaveninách však dosahuje hĺbku až 2 m. Byť je priama a môže dosahovať výšku až 4 m. Konopné vlákno obsahuje až 77 % celulózy, 9 % inkrušťačných látok, 0,6 % voskov a tukov, 0,8 % popola a cca 9 % vody. Semeno konopy obsahuje 2,7 % dusíka, 0,21 % P_2O_5 , 0,55 % K_2O a 1,5 % CaO, taktiež 25-33 % dobrého technického a jedlého oleja. Používal sa na výrobu lakov, fermeží, v mydlárstve, ale aj ako omastok. Vyrába sa z neho fytín, ktorý je dobrým liekom pri liečení chudokrvnosti, neurasténie a iných chorobách. Pazderie sa využíva na výrobu celulózy a získavanie furfuru. Plevy obsahujú farmaceuticky využiteľnú kyselinu canabidiolovú majúcu silný baktericídny účinok. Okrem využívania konope ako priadnej rastliny sa začína používať aj ako stavebný materiál, resp. energetický zdroj. Konopa patrí súčasne aj k liečivým rastlinám. Tak ju charakterizoval už rímsky lekár Dioskorides v svojej príručke De materia medica. V USA bolo používaná ako deklarované liečivo od roku 1864. Svoje využitie nachádza aj v gastronómii. V Rakúskom mestečku Hanfthal, kde sa konopa pestovala už pred 900 rokmi, vám domáci pripravujú trebárs konopnú klobásu alebo rezeň a zapíť to môžete pivom, vínom alebo limonádou z konopy. V Českej republike

sa vyrába tzv. „konopná vodka“ a biomasa konopy sietej sa dá vhodne využiť aj na prípravu tzv. „konopného čaju“. Netreba zabúdať, že v minulosti patrila konopa siata k bežným druhom potravín. Neskôr sa z jej semien začal vyrábať kvalitný olej. V Rusku sa ešte aj dnes pripravuje konopné maslo.

Čo je to tzv. „konopný čaj“, resp. čo všetko obsahuje? Obsahuje stonky, listy, kvety a nezrelé semená konopy sietej. Neobsahuje však THC (delta-9-tetrahydrocannabinol) a nemá omamné účinky. Neobsahuje teín (kofeín) ani triesloviny. Konopa je jedna z najúčinnějších liečivých rastlín so širokospektrálnym účinkom s jedným z najvyšších obsahov vitagénov. Konopný čaj je príjemný aromatický čaj s nežnou konopnou arómou, hnedozelenej farby, zemito-konopnej chuti. Možno ho piť kedykoľvek vo dne alebo v noci, teplý alebo studený. Sladí sa cukrom alebo medom. Je vhodný pri nespavosti, migrénach, bolestiach kĺbov, svalových kŕčoch, fantómových bolestiach a bolestiach všeobecne, astme, dýchacích ťažkostiach, cukrovke, poruchách spánku a nálad. Používa sa ako podporný prostriedok pri liečbe Parkinsonovej choroby, AIDS, následkov chemoterapie pri liečbe rakoviny, psychických ťažkostí, alkoholizmu, TBC a mnohých ďalších chorobách. Podporuje trávenie a funkcie vnútorných orgánov. Jeho antibiôtické, antiseptické, analgetické a celkovo hojivé vlastnosti sú známe už od stredoveku. Je vhodný tiež na kuchynskú úpravu, prípravu odvarov, výťažkov, obkladov, kúpeľov, inhalačných kúr atď.

Na záver aspoň jeden jednoduchý recept na prípravu konopného čaju (výluhu): Jednu čajovú lyžičku čajoviny zaliať 150-500 ml vriacej vody, lúhovať 5-10 minút. Pre spestrenie chuti možno konopnú čajovinu kombinovať s ďalšími bylinami. Najvhodnejšie sú napr. baza čierna, žihľava, medovka, mäta, list čiernej ríbezle, maliny alebo ostružiny, sušené ovocie, šípky, vanilka, škoric a pod. Na vonkajšie použitie: 1 polievková lyžica čajoviny na 0,5 l vody, variť 10 minút a lúhovať 15 minút.

Norbert Gáborčík, Ľubomír Pastucha

REVITALIZÁCIA PARČÍKA S FONTÁNOU PRED HUNGÁRIOU

Hlavným cieľom projektu Revitalizácia parčíka pred Hungáriou je vypracovanie sadovnícko-architektonickej štúdie. Parčík sa nachádza v historickej časti Banskej Bystrice medzi Skuteckého a Hornou ulicou, pred bývalou budovou Hungárie. V minulosti parčík slúžil na oddych a občerstvenie obyvateľom mesta. V súčasnosti neplní túto funkciu.

V rámci schvaľovaného PHSR na roky 2014 - 2023 je zahrnuté opatrenie 6.1.2 - skvalitňovanie verejných priestorov s projektom revitalizácie parčíka.

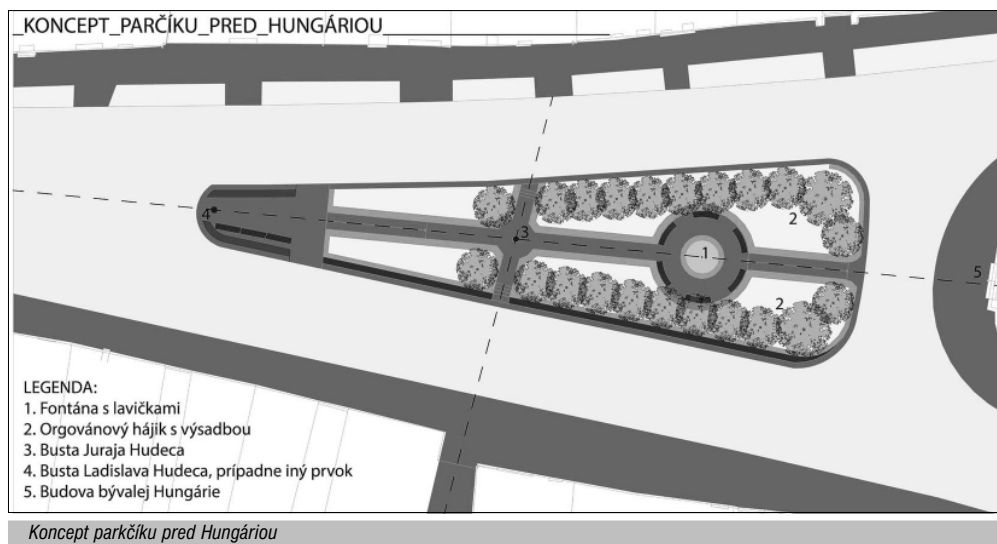
Štúdia má za úlohu riešiť sadovnícko-architektonickú úpravu parčíka, na základe historických prameňov s výsadbou pôvodného orgovánového hájika, jazierka s fontánou a mobiliárom.

Parčík prešiel v šesťdesiatych rokoch minulého storočia nie príliš šťastnou prestavbou. Z útulného, vnútorného členeného priestoru s oddychovou zónou sa stala iba plocha zelene, bez možnosti vstupu a využitia s predimenzovanou a dnes už nefunkčnou fontánou. Celý parčík je preto nefunkčný, neplní svoje poslanie a pôsobí zanedbaným dojmom.

Vypracovaná štúdia rieši priestor na pôvodnom pôdoryse parčíka z prelomu devätnásteho a dvadsiateho storočia. Súčasný pôdorys preto skrátime a v jeho najužšej časti navrhujeme spevnenú plochu lemovanú živým plotom s bustou architekta Ladislava Hudeca, prípadne s fontánkou na pitnú vodu. Z pohľadu metódy obnovy pôjde do veľkej miery o slohovú rekonštrukciu z prelomu storočí, avšak architektonické riešenie bude rešpektovať platné technické normy, urbanistické zmeny a nároky na súčasný verejný priestor.

Riešené územie rozdelíme pozdĺžnou a priečnou komunikáciou (chodníkom približne o šírke 1,6 m). Pozdĺžna komunikácia, ktorá bola kedysi aj hlavnou osou parčíka, bude smerovať od Hungárie smerom na Námestie SNP. Priečna komunikácia rieši prepojenie Skuteckého ulice s ulicou vedúcou k Pamätníku SNP. Veľkú časť komunikácií a spevnených

plôch v parčíku znížime o 0,45 m a plánujeme ich lemoviť múrikom s presahom a podsvietením, na ktorom vznikne možnosť posedieť si. V projekte použijeme ako stavebný materiál prírodný kameň na múriky, fontánu aj busty s podstavcom. Dlažbu pravdepodobne navrhujeme ako kombináciu prírodného kameňa a mlatového povrchu. Priestor sprístupníme aj imobilným obyvateľom mesta v pozdĺžnom smere, kde

na tento účel vybudujeme rampy.

V centrálnej časti vznikne znížený oddychový priestor, ktorý doplníme o fontánu a mobiliár. Fontána kruhového tvaru bude symbolizovať nerastné bohatstvo regiónov Banskej Bystrice: striebra, medi, ortuti a železa. V strednej časti, ktorá vznikne v mieste pretínania pozdĺžnej a priečnej komunikácie, plánujeme umiestniť bustu staviteľa Juraja Hudeca.

Do sadovníckej kompozície navrhujeme použiť predovšetkým historicky pôvodné dreviny v zmysle riešeného priestoru. Prípadne dreviny, ktoré sa používali na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia v podobných parkových úpravách na území Slovenska. Kostrové dreviny bude preto tvoriť orgovánový hájik (*Syringa vulgaris*), živý plot zo zimostrázu vždyzeleného (*Buxus sempervirens*). Na vyváženie a doplnenie kompozície použijeme soľu japonskú (*Sophora japonica* 'Pendula') nižšieho vzrastu. Umiestnime ju oproti jedinému pôvodnému orgóvanu. Uvažujeme aj o použití popínavých ruží na oporných konštrukciách. Výsadbou ešte doplníme o druhy *Spirea*, *Lonicera* a iné. Vznikne sadovnícka úprava s dominanciou krov kvitnúcich prevažne nabielo.

Celý parčík vrátane fontány navietime osvetlením, ktoré dokáže meniť farby v celom rozsahu svetelného spektra. Pod oporné múriky umiestnime líniové osvetlenie.

Navrhovaný projekt rieši:

- historickú analýzu najmä zo zachovanej fotodokumentácie
- urbanistické začlenenie riešeného územia medzi Poštou 1 a Hungáriou
- vypracovanie sadovnícko-architektonickej štúdie
- návrh fontány
- návrh revitalizácie orgovánového hájika
- štúdiu osvetlenia priestoru
- výber mobiliáru.

Čas a miesto realizácie projektu:

Parčík sa nachádza pred budovou Hungárie, medzi ulicami Skuteckého a Hornou. Bude mať plochu približne 725 m² a nachádzať sa na časti parcely katastra C, č. p. 5458/13. Termín vypracovania štúdie do konca roku 2014.

Projekt Revitalizácia parčíka s fontánou pred Hungáriou finančne podporila organizácia zriadená mestom Banská Bystrica – Bytový podnik mesta Banská Bystrica.

Viktor Graus

Parkíček pri Hungárii v časoch svojej slávy

SPOZNAJTE SLOVENSKÁ ROUTE 66

V auguste 2014 sa uskutočnil už 5. ročník prejazdu motoristov na motorkách po „Slovenskej Route 66“. Tohto roku sa na tejto propagačnej jazde zúčastnilo vyše 500 motokárov. Štátna komunikácia I/66 sa začína na južnej hranici Slovenska v Šahách a po 171 kilometroch sa končí pri osade Pusté Pole v obci Telgárt. Temer presne v strede jej dĺžky prechádza aj Banskou Bystricou, najväčším mestom na jej trase.

Lepšia propagácia „slovenskej šesťdesiatšestky“ dáva preto veľkú šancu rozvoju turistického ruchu nielen pre mesto Banská Bystrica, ale aj pre celý banskobystrický kraj, keďže takmer celá trasa I/66 ním prechádza a spája v ňom množstvo historických pamiatok a prírodných krás.

Popularita a pojem „Route 66“ sa odvíja od svetovo známej americkej US Route 66, ktorá sa v USA volá aj „Matka ciest“. Jej postupným budovaním sa vydávali americkí osadníci od brehov Michiganského jazera v Chicagu ďalej na západ naprieč severoamerickým kontinentom až k brehom Tichého oceánu, kde sa končí na môle v Santa Monice (Kalifornia). Táto povestná Matka ciest sa začala budovať 11. novembra 1926, keď jej bolo pridelené číslo 66 a dobudovali ju v roku 1938. Jej celková dĺžka je 3945 km (2451 míľ). V rokoch II. svetovej vojny už bola v celej dĺžke štvorprúdová. US ROUTE 66 prechádza cez 8 štátov USA a stala sa ikonou americkej histórie a kultúry. Dnes mnoho úsekov už nahradili autostrády, „skratky“, ale dedičstvo jej odkazu prežilo a opäť ožívajú pôvodné úseky tejto dodnes jednej z najfamóznějších a najznámejších ciest na svete pod názvom Historic Route 66.

Táto obrovská sila tradície láka nepretržite množstvo návštevníkov z celého sveta na turistické jazdy a objavné putovanie po jej trase. Milovníkom rodného kraja okolo slovenskej I/66 však dala inšpiráciu a podnet k založeniu Slovenskej asociácie ROUTE 66 so sídlom vo Valaskej, ktorej zakladateľom je Dr. Juraj Smrečan a k vypracovaniu projektu „SK ROUTE 66“. Projekt má tri zásadné ciele:

1. dopravnú-bezpečnostnú s vybudovaním európskej bezpečnej cesty I. triedy a dosiahnutie nulovej smrteľnej nehodovosti na sledovaných úsekoch
2. ekonomicko-rozvojový so zámerom rozvoja cestovného ruchu a vybudovaním 100 nových pracovných miest
3. environmentálny s plánom budovať na SK Route 66 ako na prvej ceste v SR nabíjacie stanice pre elektromobily a zefektívňovanie technológií povrchov vozovky.

Spropagovať nielen tento projekt, ale pomôcť skutočnému rozvoju cestovného ruchu v banskobystrickom kraji sa rozhodli aj členovia Rotary klubu Banská Bystrica a v rámci edície PASSPORTY rotariánskych miest v spolupráci s R. G. T. Press, s.r.o. vydali svoj desiaty titul: „PASSPORT SK ROUTE 66“. Trasa celej slovenskej 66 - na rozdiel od americkej - sa dá totiž prejsť aj bez zastavenia, a tak náš región stráca potencionálnych hostí, ktorí nepoznajú výnimočnosť nášho regiónu.

PASSPORT SK ROUTE 66 praktickými informáciami o celej trase slovenskej 66 určite upúta cestujúcich a docielu minimálne 2-3 zastavenia na niektorých historických miestach, alebo v kultúrnych, kúpeľných a športových centrách. Možno ich láka k zastaveniu v našom regióne aj množstvo

zliav a zvýhodnených služieb, ktoré držiteľom PASSPORTU ponúkajú niektoré reštauračné zariadenia a prevádzky služieb ako aj 100% zľava – teda voľný vstup do Múzea SNP v B. Bystrici. PASSPORT si možno zakúpiť v Informačnom centre v B. Bystrici, v niektorých zariadeniach poskytujúcich zľavu a na čerpacích staniách Slovnaftu na trase I/66. Platnosť zliav je do konca roku 2015.

Verím, že PASSPORT SK ROUTE 66 prispeje k rozvoju a prosperite nielen občanom sídla Rotary klubu Banská Bystrica, ale aj mnohým ďalším poskytovateľom služieb na trase našej 66, že bude dobrým pomocníkom turistov v orientácii v regióne, ako aj atraktívnym suvenírom a zdrojom pekných spomienok na zážitky, pohostinnosť a chvíle strávené na ceste SK ROUTE 66.

Závisí však aj od ľudí, firiem a podnikov okolo celej trasy slovenskej šesťdesiatšestky, ako sa budú prezentovať a ponúkať svoje služby a produkty, aby upútali a odchytli si tranzitných cestujúcich prechádzajúcich našim územím. Dobrými službami, aktívnym a komplexným využívaním prírodných krás sa určite dá vybudovať nový

imidž slovenskej 66, na základe ktorého môže v budúcnosti vzniknúť množstvo nových cieľových destinácií pre turistických návštevníkov, agroturistických a kúpeľných dovolenkarov a 66 prestane byť len tranzitnou osou našim krajom. Podpora služieb, kreatívnej ekonomiky a motivácia domácich podnikateľov k rozšíreniu aktivít na trase 66 by iste tento proces výrazne urýchlila.

Určite aj naše mesto by mohlo pred vstupom komunikácie do mesta umiestniť informáciu o najvýznamnejších pozoruhodnostiach mesta (mestská rezervácia), ako to už urobili napríklad v Slovenskej Ľupči a Brusne. Aj mnohé praktické a užitočné predmety môžu propagovať svojich výrobcov na trase 66, ako to vidieť na obrázku: hasiaci sprej, hrnček, magnetky, energetický nápoj, obal na cukríkoch, otvárač na fľaše, kľúčenky, Passport SK Route 66 a iné.

O množstve prírodných krás v okolí slovenskej šesťdesiatšestky a vždy veľmi aktuálne aj o športových a kultúrnych podujatiach na jej trase sa môžete dozvedieť aj na ambiciózne sa rozvíjajúcej internetovej stránke www.slovenskaroute66.sk.

Ivan Belan

Garant edície PASSPORTY Dištriktu 2240 Rotary International.

HISTORICKÉ ČRIEPKY Z TURISTIKY

20. roky minulého storočia - to už bola doba, keď výletníctvo prestalo byť zábavkou pre vyššie stredné vrstvy a turistika sa stala spoločensky akceptovaným fenoménom.

Aj na stránkach banskobystrických Hronských novín v tomto období, najmä po vzniku Odboru Klubu československých turistov v Banskej Bystrici 26. 8. 1920, možno sledovať výraznejší nárast oznamov o usporiadaných turistických výletoch.

Dlhoročný konateľ banskobystrického odboru KČST Ludvík Stárka vo svojich spomienkach píše: „...v začiatkoch svojej existencie sa nový odbor KČST obmedzoval výhradne len na výletnú činnosť. Spomínam si, že v lete 1923 organizoval výlet na Ďumbier s veľkou účasťou - išlo sa z Podbrezovej rebrinákom na Trangošku a po strastiplnej noci (kapacita vtedajšej malej loveckej chaty pre všetkých nestačila, spalo-nespalo sa v lese pri ohňoch), skoro ráno sa vystupovalo na východ slnka na vrchol Ďumbiera. Výletným referentom bol Daňo Kneppo z Radvane, bol to vynikajúci znalec ciest v horách, práve tak ako starý pán Dobál, taktiež z Radvane. Nebolo nevede ani sviatku, aby nebol vypísaný výlet. Výlety boli uverejňované na výveske, umiestnenej na starej Kovorobnej škole na námestí a vo výklade Športiteľne a Učiteľského knižkupectva, niekedy i v miestnych novinách. Poriadali sa nielen výlety do okolia, ale aj dlhšie zájazdy napríklad Demänová, Sitno, Domicia,

Dobšinská ľadová jaskyňa a iné. Účasť bývala početná a v letnej sezóne sa pripájalo dosť letných hostí z Bystrice a zo Sliaču. A ešte početnejšie boli výlety a túry lyžiarske.“

K zvyšovaniu spoločenského povedomia o turistike pod heslom „poznajme otčinu“ začal v uvedenom období výraznou mierou prispievať aj časopis Krásy Slovenska, ktorý od roku 1921 vydával Miloš Janoška s Matejom Sopkom v Liptovskom Mikuláši. Ako zaujímavosť uvádzame informáciu z účtovnej knihy redakcie Krás Slovenska z rokov 1921 - 1925, v ktorej sme našli 32 mien obyvateľov Banskej Bystrice, ktorí si predplatili niektoré ročníky časopisu. Medzi nimi boli viaceré známe mená, ako napríklad spisovateľka Terézia Vansová, bankový riaditeľ Viliam Paulíny, okresný náčelník Adolf Pštross, ale najvernejším čitateľom, ktorý si v uvedených piatich rokoch predplatil všetky ročníky Krás Slovenska, bol z Bystričanov len hudobný skladateľ Viliam Figuš-Bystrý.

Zaujím o turistiku podnikol turistický spolok aj k vydávaniu knižných sprievodcovských publikácií. V roku 1921 vyšiel „Turistický sprievodca po Baňskej Bystrici a okolí“, v roku 1928 „Sprievodca po Banskej Bystrici a Horehróni“ a v roku 1938 prvý turistický sprievodca po Nízkych Tatrách.

Pokračovanie na strane 16.

NA URPÍN PO NOVOM NÁUČNOM CHODNÍKU

Urpín - hrdlo sa vypínajúce nad Banskou Bystricou je pre jej obyvateľov neomysliteľným, kultovým vrchom, akýmsi miestnym Olympom. Matej Bel už v prvej polovici 18. storočia o ňom napísal, že uštedruje veľmi veľa pôvabu. Ešte v nedávnej minulosti, pokým Urpín od centra mesta neoddelila rýchlostná komunikácia, bola každodenná návštevnosť tamojších serpentín (špacírok) vysoká. V súčasnosti pre všetky vekové kategórie návštevníkov pribudla lákavá možnosť prechádzky po novom náučnom chodníku „Serpentíny Urpín“.

Dávnejší zámer vytvorenia tohto náučného chodníka sa podarilo realizovať až v súčasnosti po získaní dotácie z Environmentálneho fondu Európskej únie vo finančnom objeme 25 000 eur pri spolufinancovaní mestom vo výške 2741 eur. Náučný chodník sprístupnil verejnosti primátor Banskej Bystrice Mgr. Peter Gogola 30. 9. 2014 symbolickým prepílením drevenej zábrany za účasti niektorých mestských poslancov, lesníkov, turistov a najmä žiakov banskobystrických škôl, po čom nasledovala premiérová prehliadka trasy náučného chodníka.

Tento stredne náročný, líniový náučný chodník s dĺžkou 3,6 km a prevýšením 173 m je schodný len pešo v letných mesiacoch asi za 2 hodiny. Začiatok náučného chodníka pri železničnej zastávke Banská Bystrica - mesto zdobí dlhá drevená lavička vyrezaná z kmeňa 120-ročného duba. Trasa vedie serpentínami s odbočkou ponad Radvaň na Vartovku a ďalej až do koncového bodu na Žltých pieskoch. Náučný chodník je samoobslužný, čiže každý návštevník sa môže prostredníctvom 13 informačných panelov rozmiestnených na jednotlivých zastávkach dozvedieť mnoho zaujímavostí prírodovedného, lesníckeho i historického charakteru, ktoré sú znázornené slovom i obrazom.

O geologickej stavbe Urpína sa zmieňuje zastávka na terase historického kameňolomu, z ktorého vápencové kamene slúžili už v dávnej minulosti najmä na stavbu mestského opevnenia (hradby, bašty) a v novšej dobe tento priestor so štýlovým

veľkým dreveným altánkom využívali na oddych i tanečné zábavy. Na Vartovke v časech osmanského nebezpečenstva postavili strážnu vežu, ktorú začiatkom 20. storočia upravili na vyhladkovú vežu a neskôr prebudovali na súčasnú hviezdáreň. Okrem týchto informácií je možné dozvedieť sa aj o poslaní hviezdárne a jej odborných aktivitách. Keďže náučný chodník vedie prevažne lesom, je len samozrejme, že nemôžu chýbať o ňom príslušné informácie (Štedrosť lesa, Lesné biotopy Urpína).

Mladšiu generáciu zrejme zaujmú zastávky venované vtáctvu a hmyzu (Vtáci a ich domčeky, Hmyz a jeho význam) s ukážkami vtáčích búdok a hmyzieho domčeka. Náučný chodník vedie popri prírodnej rezervácii Urpínska lesostep, v ktorej sa nachádzajú viaceré chránené druhy rastlín, ako aj zriedkavé a ohrozené druhy hmyzu, najmä zo skupiny chrobákov a pavúkov. V minulosti tu bol potvrdený výskyt pavúčika stepníka červeného, ktorý je maskotom náučného chodníka a sprevádza návštevníkov na všetkých zastávkach po celej trase. Rozpoznávanie 16 druhov okolitých lesných drevín umožňuje vytrvalcom informačný panel na začiatku posledného úseku trasy. Lesnícka tematika je aj na ďalších zastávkach (Činnosť lesníkov, Práca s verejnosťou). Mimoriadne zaujímavý je historický kalendár niektorých, pre mesto významných udalostí v rozmedzí rokov

1731 - 2014, ktoré sú zakódované v letokruhoch 282-ročného smreka. Atrakciou náučného chodníka je aj drevená zvonkohra. Náučný chodník ponúka pekný výhľad na mesto, Radvaň i Fončordu. Kruhový výhľad na vzdialenejšie okolie z vyhladkovej terasy pozorovacej veže hviezdárne na Vartovke je znázornený na príslušnom informačnom paneli.

Hlavným autorom tohto vydareného náučného chodníka je Ing. Eduard Apfel z Mestských lesov, s. r. o. Banská Bystrica. Treba len dúfať, že bude pre potešenie i poučenie návštevníkov slúžiť dlhú dobu bez rušivých vandalských zásahov.

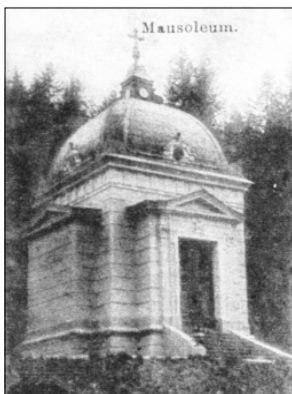
Július Burkovský

Tabuľa náučného chodníka

NÁUČNÝ CHODNÍK, TECHNICKÉ PAMIATKY a bývalá hrobka pôvodných majiteľov Harmaneckých papierní

Za oplotením firmy SHP Harmanec v Harmanci sa nachádza pôvodne hrobka po bývalých majiteľoch Harmaneckých papierní. V tesnej blízkosti hrobky sa nachádzajú aj cudzokrajné vysoké stromy v počte 27 kusov. Cesta k nemu vedie od doliny Cenovo, popri kaplnke, po žltej turistickej značke, kde by mohol byť začiatok náučného chodníka. Prechádzame cez mostík nad potokom popri garážach na okraji lesa. Chodník je dobre viditeľný, pokračuje popri záhradkárskej osade na ľavej strane a les máme po svojej pravicu. Po krátkom čase prídeme k prudkému klesaniu do dolinky a následne zas treba stúpať do kopčeka. Ani sa nenazdáme a objavujeme prvý objekt - vodojem na zásobovanie vody pre papiernu. Ďalším objektom je prameň vody - vytvorením studničky by sa skrášil a možno po ateste v ŠUHE (Štátny ústav hygieny a epidemiológie) Banská Bystrica by mohol slúžiť ako studnička s možnosťou osvieženia sa pitnou vodou pri rodinnej prechádzke lesom. Pokračovaním po chodníku prídeme pred kameň s vytesaným textom, ktorý je kameňom ohraničujúcim územie Harmaneckých papierní. Hrobku po bývalých majiteľoch Harmaneckých papierní následne spoznáme podľa výčnievajúcich schodov a násypu zeminy, zrúcaniny z tehál. Samonáletové stromy a kry boli odstránené členmi-turistami TK HARMONY z SHP Harmanec. Tu by sa mohol náučný chodník končiť a prístupovou cestičkou by bolo možné vrátiť sa späť do obce. Tento náučný chodník by spájal obe žlté turistické značky nachádzajúce sa v doline Cenovo a v doline

Mauzoleum rodiny Hüttnerovcov v Harmanci a jeho pozostatky s rozbitou tabuľou v súčasnosti.

Lesný chodník

Harmančok. Takto by vznikla okružná trasa z Harmanca, z doliny Cenovo cez náučný chodník - dolina Harmančok - Riečanske sedlo - Dedkovo - Dolina Cenovo - Harmanec.

Pre vytvorenie náučného chodníka by bolo treba osadiť informačné tabule o objektoch a pre nasmerovanie turistov na náučný chodník by bolo treba vyrobiť smerové tabule s textami. Tabuľky s určením druhu stromov v priestore pri hrobke je potrebné na informovanie občanov o ich prípadnej ochrane a vzácnosti.

Po tejto trase sa realizoval 21. 6. 2014 turistický prechod z Harmanca do Riečky a účastníci boli s celou trasou veľmi spokojní. Náučný chodník by mohol slúžiť pre rozvoj vidieckeho turizmu v Harmanci v rámci mikroregiónu Starohorská dolina a v širšom kontexte aj cestovného ruchu v banskobystrickom kraji.

Ján Vicen

HISTORICKÉ ČRIEPKY Z TURISTIKY

2. časť

Pokračovanie zo strany 14.

V tomto období už banskobystrickí turisti organizovali každoročne viacero spoločných výletov nielen do blízkeho okolia mesta (do Kremnických vrchov, Veľkej Fatry, Nízkych Tatier, Slovenského rudohoria a Štiavnických vrchov), ale aj do Roháčov a Vysokých Tatier. Hronské noviny zo dňa 10. 9. 1922 priniesli napríklad informáciu o sedemdnňovom výlete Odboru KČST Banská Bystrica na Popradské pleso, Ostervu, Rysy, Gerlach a Malú Vysokú, ktorý sa uskutočnil v auguste daného roku.

Oznamy o výletoch obsahovali rozmanité praktické rady (pri celodennom výlete na Panský diel 8. 4. 1923 sa odporúčalo obliecť sa do teplého prádla, vziať si „svetler“ ab „sklenicu na vodu“). Boli tam aj z dnešného pohľadu trochu kuriózne doplňujúce informácie - napríklad súčasťou výletu 10. 5. 1923 po trase Šalková-Dubcová-Selce, po skončení túry v Selciach bola aj prednáška na tému „O úkoch ženy vo službe národa“, ktorú predniesol vtedajší jednatel' odboru štátny kapitán Bureš.

Obvyklé boli aj stretnutia s inými turistickými odborníkmi. Účastníci celodenného výletu cez Malachov a Ortúty 27. 5. 1923 sa v sedle Tri Kríže stretli s členmi odboru KČST z Kremnice a zišli potom na spoločný obed do Kremnice. V Banskej Štiavnici sa zasa Bystričania 19. 5. 1923 stretli na spoločnej schôdzi s miestnymi turistami a telovýchovnou jednotou Sokol, na druhý deň podnikli výlet na Sitno. Vedúcim tejto trojdňovej výpravy bol tabulárny sudca Fraňo Studnička.

Zaujímavá je tiež informácia o plánovanom výlete na pltiach po Hrone. Hronské noviny zo dňa 9. 6. 1923 najprv uviedli oznam, že 10. 6. 1923 bude výlet na pltiach zo Zvolena do Beňadiku, s upozornením - „na pltiach sa variť nebude, preto vezmi každý stravu sebou“. O týždeň museli oznam opraviť „lebo pre stávkú nemohli byť plte pripravené. Odkladá sa na 17. 6. 1923.“

Dobrodružný charakter, priam s prvkami vojenskej stratégie, mal výlet do Veľkej Fatry. Hronské noviny dňa 28. 7. 1923 uverejnili oznam o výlete na Krížnu, Suchý vrch a Čierny Kameň, ktorý sa organizoval „vo dvoch prúdoch“, a určený bol iba pre dobrých chodcov. „Prvý prúd“ sa viezol vozom pod Štúrec s nocľahom v Hornej Revúcej, „druhý prúd“ vozom na Staré Hory s nocľahom na Kohútovce, na druhý deň sa obidva „prúdy“ stretli na Suchom, odkiaľ sa spoločne vrátili cez Krížnu a Rybô do Jelenca, kde ich už čakali pripravené vozy do Banskej Bystrice. Spomínané „vozy“ však neboli žiadne konské povozy. Na fotografii zo zimy v roku 1924 je zrejme, že pre turistov-lyžiarov to bolo nákladné auto, ktoré plnilo funkciu „prvého bystrického skibusu“.

Časopis Krásy Slovenska priniesol v roku 1928 nasledovnú informáciu: „...iniciatívu miestopredsedy KČST Viliama Paulinyho v Banskej Bystrici boli založené a ústredím KČST schválené odbory v Radvani a v Slovenskej Lupči.“ Oddelenie radvaňských turistov bolo zrejme dôsledkom názorových rozporov s vedením bystrického odboru. V zápisnici bystrického odboru KČST je o tom nasledovná zmienka: „V Radvani sa vytvoril odbor K.Čs.T. Príčina utvorenia odboru sú známe. Prestúpenie do odboru v Radvani ohlásili: Viliam Fíguš, Vladimír Peterec, Julo Slabeicius, Viliam Paulíny, Kornel Reinhardt, Lad. Andrašovan a ďalších 8 členov. Utvorenie odboru v Radvani vzhľadom na celok sa výtia.“ Neskoršie, češtinou písané zápisnice bystrického Odboru KČST z roku 1930, už dokumentujú rivalitu a prieky medzi Bystričanmi a Radvančanmi: „Radvaňský odbor chce pořádát 11. 5. 1930 koncert na námestí v B. Bystrici a vyzývá nás k spoluúčasti. Dopisem odmiŕnuté a súčasne žiadáme Ústredí o zakročení a konečné rozhodnutí o rozsahu pôsobnosti radvaňského odboru.“

V rámci bystrického odboru KČST bol zriadený aj horolezecký krúžok pod vedením Juraja Kneppu, fotoamatérsky krúžok, vodácku skupinu viedol M. Úlehl a medzi najpočetnejšie lyžiarske kluby v celej ČSR patrila bystrická lyžiarska skupina pri Odbore KČST. Ako uvádzajú zápisnice, v máji 1930 mal Odbor KČST v Banskej Bystrici 200 členov a o štyri roky neskôr - v septembri 1934 to bolo už 554 členov, z toho 106 dorastencov.

Prvým predsedom Odboru KČST Banská Bystrica bol Dr. Janečko, v roku 1923 bol do tejto funkcie zvolený František Studnička a v roku 1924 Viliam Paulíny. Najdlhšie pôsobil vo funkcii predsedu Ján Wünsch (1925 - 1936), v roku 1937 ho vystriedal Dr. Miloš Úlehl a posledným predsedom odboru bol Václav Waschko. Z ďalších činníkov

bystrického odboru hodno spomenúť tajomníka Júliusa Bartáka, jednatela Juraja Bukvaja, skalolezeckého referenta Juraja Kneppu, propagačného a výletového referenta pplk. Ondrušku, technického referenta Ing. Kurtiho, značkára Františka Holého, matrikára Stanislava Káleša, správcu nocľahární Karola Neubauera.

Značnú pozornosť venoval odbor rôznym formám propagácie svojej činnosti - v roku 1928 to boli napríklad rôzne odborné prednášky a premietania filmov, v roku 1930 propagačný „Turistický týždeň“, ale aj rôzne čajové večierky s tancom. Významnou bola aj „národná slávnosť“ v Banskej Bystrici 19. 6. 1927, keď tu zasadala Slovenská komisia KČST a odhalené boli pamätne tabule Štefanovi Moyzesovi a Karolovi Kuzmánymu. Krásy Slovenska to komentovali nasledovným uznaním: „A čo povedať o samej Banskej Bystrici? Iné vychvalované mestá turistu sklámú. Banská Bystrica však predstihuje ešte i svoju dobrú povesť. Odchádzajúc praješ si podľa slov básnikových, abys tam teprv došiel...“

Odbor mal aj pomerne rozsiahlu knižnicu a vo svojom archíve opatroval aj zbierku fotografií. V zápisnici zo dňa 13. marca 1929 sa uvádza návrh J. Kneppu na vybudovanie turistického domu, v ktorom by bol aj priestor na knižnicu, ostalo však len pri plánoch. Stretnutia členov, ako aj schôdze výboru sa museli konať buď v Národnom dome, v Kolkárni, alebo v mestskom kasíne a knižnica bola v roku 1935 premiestnená do budovy YMCY, kde boli vhodnejšie priestory pre jej sprístupnenie. Ako skončil osud tejto knižnice a archívu nevedno - v štátnom archíve sa podnes zachovalo len torzo archívnych dokumentov, medzi nimi aj zošit s rukopisnými zápisnicami zo zasadaní výboru Odboru KČST z rokov 1928 - 1938.

Významnou osobnosťou bystrickej turistiky bol Viliam Paulíny, ktorý z pozície svojej funkcie predsedu Stredoslovenskej župy KČST a podpredsedu ústredia KČST v Prahe, kládol dôraz na využívanie turistického a cestovného ruchu podľa vzoru alpských krajín - a to najmä podporou výstavby turistických chát v oblasti Nízkych Tatier. Aj z jeho podnetu sa 14. októbra 1926 podpísalo 72 členov turistických odborov Stredoslovenskej župy KČST pod list adresovaný Mestskej rade v Banskej Bystrici, v ktorom sa okrem iného píše: „Je potešiteľné, že úctyhodnou činnosťou odborov a Stredoslovenskej župy Klubu čsl. turistov pekne sa vzmáha turistika v našich horách a stredom turistického ruchu je práve Banská Bystrica, avšak pre nedostatok potrebných lacných nocľahární a hôrnych chát turistika je obmedzovaná len na kratšie túry.“

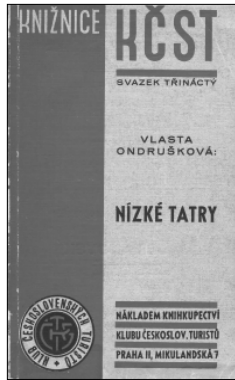
Preto sa aj bystrický odbor turistiky venoval najmä stavbe turistických chát, zriaďovaniu nocľahární, budovaniu a značkovaniu turistických chodníkov. Aj z dnešného pohľadu to boli úctyhodné výkony - nová chata na Kráľovej studni (prvá zhorla 10 dní pred otvorením 18. 9. 1927, druhá bola otvorená 4. 11. 1928 a nová prístavba k nej 19. 6. 1938), senník pod Trávnym Ždiarom upravený ako „ohrievareň pre zimných športovníkov“ (1925), chata na Suchom vrchu (otvorená 22. 5. 1932), vybavenie dvoch nocľahární v meste, šankovacia dráha popri Mičinskej ceste (1932) a stovky kilometrov vyznačených a pravidelne udržiavaných turistických chodníkov.

V plánoch bystrického odboru KČST v rokoch 1937 - 1938 bola napríklad aj stavba lanovky na Majerovu skalu, stavba lodenice pri Hrone, boli vypracované projekty chát na Donovaloch, na Prašivej a v sedle Rybô - k realizácii týchto zámerov však už neprišlo - v dôsledku štátoprávných zmien v roku 1938 sa skončila aj pôsobnosť československých organizácií a spolkov.

V rámci Stredoslovenskej župy KČST sa členovia odboru pričínili aj o výstavbu významných chát na hlavnom hrebeni Nízkych Tatier - chaty pod Ďumbierom (otvorená 9. 9. 1928) a chaty na Chabenci (otvorená 14. 8. 1932). Možno konštatovať, že Odbor KČST v Banskej Bystrici vytvoril základné predpoklady pre rozvoj turistiky a cestovného ruchu v našom regióne.

Na túto záslužnú činnosť potom od 31. 5. 1939 nadviazal aj následnícky banskobystrický odbor Klubu slovenských turistov a lyžiarov (KSTL).

Dušan Kaliský

Prvý skibus, r. 1924

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina. Jazyková korektúra: Lenka Mališková.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica, Registr. číslo: OÚ-OPIS-1/2003. Elektronické podoby nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permon.eu